

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Eva KOMLOSSYOVÁ

**Evaluácia projektov neziskových organizácií
zameraných na zmiernenie medzietnického napätia
v Bosne a Hercegovine**

Bakalárska práca

Vedúci práce: RNDr. Miloš Fňukal, PhD.

Olomouc 2011

Prehlasujem, že som zadanú bakalársku prácu vypracovala samostatne a všetky použité zdroje som uviedla v zozname literatúry.

V Olomouci, dňa 4. mája 2011

.....

Touto cestou by som rada poďakovala vedúcemu bakalárskej práce, RNDr. Milošovi Fňukalovi, PhD. za venovaný čas, priateľský prístup a cenné rady, ktoré mi pomohli pri spracovávaní tejto práce, a taktiež Mgr. Petre Krylovej za ochotu pri konzultácii otázok týkajúcich sa evaluácie projektov.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eva KOMLOSSYOVÁ**
Osobní číslo: **R08351**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Evaluácia projektov neziskových organizácií zameraných na zmiernenie medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine**
Zadávací katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cieľom bakalárskej práce je zhodnotiť doposiaľ realizované projekty primárne i sekundárne zamerané na redukcii medzietnického napätia v povojnovej Bosne a Hercegovine. Samostatná kapitola bude venovaná možnostiam identifikácie takto zameraných projektov a spôsobom evaluácie ich dopadov. Do výskumu budú zahrnuté najvýznamnejšie medzinárodné neziskové organizácie pôsobiace v regióne ako aj vybrané domáce neziskové organizácie.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **10 - 15 tisíc slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

HLADKÝ, Ladislav. Bosna a Hercegovina : Historie nešťastné země. Brno: Doplněk, 1996.

HLADKÝ, Ladislav. Bosenská otázka v 19. a 20. století. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005.

GLENNY, Misha. The Fall of Yugoslavia : The Third Balkan War. London: Penguin Books, 1996.

WALLENSTEEN, Peter. Understanding Conflict Resolution : War, Peace and the Global System. London: SAGE Publications, 2007.

JEONG, Ho-Won. Understanding Conflict and Conflict Analysis. London: SAGE Publications, 2008.

KEATING, Tom; KNIGHT, W. Andy (eds.). Building Sustainable Peace. Edmonton: The University of Alberta Press, 2004.

WAISOVÁ, Šárka. Poválečná obnova a budování míru : Role a strategie mezinárodních nevládních organizací. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008.

Vedoucí bakalářské práce: **RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: **6. května 2010**
Termín odevzdání bakalářské práce: **13. května 2011**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 11. května 2010

Obsah

Zoznam skratiek	8
1 Úvod.....	10
2 Cieľ práce.....	11
3 Metódy práce a prehľad literatúry	12
4 Pôsobenie neziskových organizácií v oblasti budovania mieru.....	14
4.1 Úlohy neziskových organizácií pri budovaní mieru.....	14
4.2 Špecifiká projektov pôsobiacich v konfliktnom alebo postkonfliktnom prostredí	16
5 Historické pozadie súčasných národnostných tenzií v Bosne a Hercegovine	21
5.1 Predosmanské obdobie	22
5.2 Bosna v Osmanskej ríši	23
5.3 Rakúsko-uhorská správa.....	24
5.4 Bosna a Hercegovina počas prvej svetovej vojny a v kráľovskej Juhoslávii	26
5.5 Druhá svetová vojna	28
5.6 Bosna a Hercegovina v socialistickej Juhoslávii.....	29
5.7 Občianska vojna na území Bosny a Hercegoviny	33
5.8 Bosna a Hercegovina po Daytone	34
6 Analýza aktérov pôsobiacich v oblasti zmierňovania medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine.....	35
6.1 Medzinárodné vládne organizácie.....	35
6.1.1 Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OSCE).....	35
6.1.2 Rozvojový program OSN (UNDP)	36
6.2 Rozvojové agentúry donorských krajín.....	36
6.2.1 Nórsko	36
6.2.2 Nemecko.....	37
6.2.3 Veľká Británia	37
6.3 Medzinárodné nevládne organizácie	38
6.3.1 Catholic Relief Services (CRS).....	38
6.3.2 Caritas Švajčiarsko	38
6.4 Miestne neziskové organizácie.....	39
6.4.1 Forum Građana Tuzle – Fórum obyvateľov mesta Tuzla	39
6.4.2 Face to Face Interreligious Service	39
6.4.3 Most Mira – Most mieru	40

7	Evaluácia vybraných projektov zameraných na zmiernenie medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine.....	41
7.1	Popis evaluácie	41
7.2	Evalučné otázky.....	42
7.3	Projekt „Srebrenica a Bratunac – Návrat prostredníctvom dialógu“ (NDC Sarajevo).....	43
7.3.1	Realizátor projektu	43
7.3.2	Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcou organizáciou	44
7.3.3	Cieľová skupina projektu	44
7.3.4	Aktivity projektu	45
7.3.5	Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov.....	47
7.3.6	Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti.....	49
7.4	Projekt „Zlepšenie kultúrneho porozumenia v Bosne a Hercegovine“ (UNDP, UNICEF, UNESCO)	49
7.4.1	Realizátori projektu	50
7.4.2	Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcimi organizáciami	50
7.4.3	Cieľová skupina projektu	51
7.4.4	Vybrané aktivity projektu.....	52
7.4.5	Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov.....	53
7.4.6	Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti.....	55
7.5	Projekt „Ovocie, nie míny“ (Národné centrum pre rovnosť príležitostí).....	56
7.5.1	Realizátor projektu	56
7.5.2	Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcou organizáciou	56
7.5.3	Cieľová skupina projektu	57
7.5.4	Aktivity projektu	58
7.5.5	Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov.....	58
7.5.6	Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti.....	59
8	Záver	60
9	Zhrnutie – Summary	64
10	Zoznam použitej literatúry	65

Zoznam skratiek

AVNOJ – Antifašistický výbor národného oslobodenia Juhoslávie

BaH – Bosna a Hercegovina

BMZ – Federálne ministerstvo pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (Nemecko)

CRS – Catholic Relief Services

DFID – Ministerstvo pre medzinárodný rozvoj (Veľká Británia)

EÚ – Európska únia

FCO – Ministerstvo zahraničia a Commonwealthu (Veľká Británia)

FGT – Forum Građana Tuzle

FLRJ – Federatívna ľudová republika Juhoslávia

GCPP – Global Conflict Prevention Pool

GTZ - Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit

HDZ BaH – Chorvátske demokratické spoločenstvo Bosny a Hercegoviny

ICTY – Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu

JĽA – Juhoslovanská ľudová armáda

JMO – Juhoslovanská moslimská organizácia

KSJ – Komunistická strana Juhoslávie

NDC Sarajevo – Nansen Dialogue Center Sarajevo

NDH – Nezávislý štát Chorvátsko

Norad – Nórska agentúra pre rozvojovú spoluprácu

OSCE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

OSN – Organizácia Spojených národov

PCA – Peace and Conflict Assessment

SDA – Strana demokratickej akcie

SDS – Srbská demokratická strana

SDS BaH – Srbská demokratická strana Bosny a Hercegoviny

SFRJ – Socialistická federatívna republika Juhoslávia

SHS – Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov

UNDP – Rozvojový program OSN

UNESCO – Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru

UNICEF – Detský fond OSN

1 Úvod

Za jeden zo základných predpokladov pre rozvoj krajiny je považované mierové spolužitie jej obyvateľov. Celkový rozvoj krajiny totiž nie je možný, ak v jej spoločnosti panuje nedôvera a napätie medzi určitými skupinami obyvateľstva, ak obyvatelia a vládni predstavitelia nie sú schopní spoločne riešiť dôležité problémy v prospech krajiny ako celku, ak hája záujmy iba časti populácie na úkor ostatných, alebo ak zneužívajú citlivé otázky, ktoré spoločnosť rozdeľujú, pri získavaní politickej moci.

O spoločnosti v Bosne a Hercegovine však ani dnes, viac ako 15 rokov po oficiálnom podpísaní mierovej dohody, nemôžeme tvrdiť, že v nej prevládajú dobré vzťahy medzi všetkými etnickými skupinami, ktoré proti sebe počas občianskej vojny bojovali, že sú všetky krivdy vojny vyriešené a zločinci potrestaní, že jej obyvatelia dokážu spoločne a mierovo diskutovať o dôležitých problémoch, alebo že sa politici neuchyľujú k nenávistej rétorike namierenej proti iným etnikám v situáciách, keď chcú získať podporu voličov, alebo ak potrebujú odvrátiť pozornosť od iných, dôležitejších záležitostí. Napriek tomu, že je celková momentálna situácia v Bosne a Hercegovine vnímaná ako stabilizovaná a bezpečná, dochádza tu k periodickému zhoršovaniu vzťahov hlavne na lokálnej úrovni, čo je spôsobované napríklad predvolebnými kampaňami alebo návratom utečencov do ich rodných krajov.

Na základe vyššie uvedených skutočností som sa rozhodla venovať sa vo svojej bakalárskej práci možnostiam (nielen) neziskového sektoru prispieť k znovuvybudovaniu jednotnej spoločnosti v Bosne a Hercegovine, v ktorej by nevládlo medzietnické napätie a nedôvera. Bosna a Hercegovina je totiž jedinečná krajina, či už svojimi prírodnými krásami, alebo históriou, počas ktorej sa na jej území vystriedalo niekoľko civilizácií a kultúr, a má veľký potenciál pre rozvoj, ktorý však momentálne nie je naplno využívaný aj z dôvodu narušených medzietnických vzťahov.

2 Cieľ práce

Cieľom tejto bakalárskej práce je zhodnotiť projekty vybraných organizácií priamo zamerané na zmiernenie medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine, alebo inak cielené rozvojové projekty, ktoré však môžu mať nepriamy pozitívny dopad na vzťahy medzi etnikami v Bosne a Hercegovine. Na základe tejto evaluácie budú v závere popísané rôzne prístupy k riešeniu problematických medzietnických vzťahov v Bosne a Hercegovine a ich dopady na bosenskohercegovskú spoločnosť.

V prvej časti práce budú identifikované možné oblasti aktivít neziskových organizácií pri budovaní mieru a metódy prispôsobenia plánovania, implementácie a monitoringu projektov na postkonfliktné prostredie. Druhá časť ponúkne analýzu historického pozadia medzietnických vzťahov v Bosne a Hercegovine. Tretia časť bude obsahovať popis aktivít rôznych aktérov (medzinárodných vládnych organizácií, donorských agentúr, medzinárodných a lokálnych nevládných organizácií), ktorí v Bosne a Hercegovine pôsobia v oblasti zlepšovania vzťahov medzi etnikami. Samostatná kapitola bude venovaná evaluácii konkrétnych projektov, ktoré boli alebo sú realizované v Bosne a Hercegovine a môžu mať priamy alebo nepriamy dopad na medzietnické vzťahy v tejto krajine.

Predkladaná bakalárska práca bude pracovať s týmito hypotézami:

- činnosť neziskových organizácií je uplatniteľná v oblasti postkonfliktného budovania spoločnosti
- akékoľvek projekty realizované v postkonfliktnej oblasti by mali byť na danú situáciu prispôbované s cieľom neprispieť k jej zhoršeniu
- napätie medzi etnikami v Bosne a Hercegovine má hlbšie historické príčiny
- v Bosne a Hercegovine pôsobia viacerí aktéri s projektmi zameranými na zlepšovanie medzietnických vzťahov.

3 Metódy práce a prehľad literatúry

Nasledujúce dve kapitoly tejto bakalárskej práce boli spracované po analýze dostupných zdrojov pojednávajúcich o postkonfliktnej rekonštrukcii, možnosti uplatnenia neziskových organizácií pri postkonfliktnej obnove, prispôbení rozvojových projektov na (post)konfliktnú situáciu, a literatúry popisujúcej históriu balkánskych štátov, poprípade samotnej Bosny a Hercegoviny. Pri štúdiu historickej literatúry bola primárna pozornosť venovaná udalostiam, ktoré ovplyvnili dnešné vzťahy medzi etnikami v Bosne a Hercegovine. V tretej časti boli využité internetové stránky jednotlivých analyzovaných aktérov pôsobiacich v Bosne a Hercegovine v oblasti zlepšovania vzťahov medzi etnikami. Z odbornej literatúry vychádza opäť teoretický úvod k evaluácii v poslednej časti práce. Vlastná evaluácia je spracovaná na základe analýzy projektových dokumentov jednotlivých evaluovaných projektov, ktoré boli autorke poskytnuté implementujúcimi organizáciami, alebo boli voľne prístupné na internete. Štruktúra evaluácie je prispôbená stanoveným evaluačným otázkam, na ktoré odpovedá. V závere sú na základe syntézy poznatkov získaných evaluáciou vybrané projekty zamerané na zmiernenie medzietnického napätia realizované v Bosne a Hercegovine zhodnotené a porovnané.

V slovenskom alebo českom prostredí nebolo vydaných mnoho publikácií, ktoré by sa zaoberali úlohou neziskových organizácií pri práci v (post)konfliktných oblastiach. V prvej kapitole sú citované poznatky iba z jednej českej monografie napísanej politologičkou Šárkou Waisovou: *Poválečná obnova a budování míru: Role a strategie mezinárodních nevládních organizací*. Zo svetových autorov sa tejto problematike venuje napríklad John Paul Lederach (*Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*), Johan Galtung (*Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*), Diana Chigas (*Capacities and Limits of NGOs as Conflict Managers*), alebo Pamela Aall (*NGOs, Conflict Management and Peacekeeping*). Prvá kapitola sa opiera takisto o významnú publikáciu, ktorá identifikuje pravidlá realizácie projektov v (post)konfliktnom prostredí, napísanú autorkou Mary B. Anderson: *Do no Harm: How Aid can Support Peace - or War*. Konkrétne metodológie pre prácu v takomto prostredí vytvárajú najmä rozvojové agentúry donorských krajín alebo jednotlivé implementačné organizácie (napr. GTZ - *Private Sector Development in (Post-) Conflict Situations: Guidebook*).

Naopak pri analýze historického pozadia etnických vzťahov v Bosne a Hercegovine bola využitá hlavne česká literatúra, a to napríklad publikácie historika Ladislava Hladkého (*Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země, Bosenská otázka v 19. a 20. století*), práce autorov Miroslava Šestáka, Miroslava Tejchmana a Jana Pelikána (*Dějiny jihoslovanských zemí, Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*), alebo Eduarda Gombára (*Historické pozadí etnických konfliktů v Bosně*). Konfliktom v Bosne a Hercegovine, jeho príčinami a priebehom sa zaoberá aj dvojica autorov Steven L. Burg a Paul S. Shoup v knihe *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*.

Teóriu a metodológiu evaluácie dopodrobna popisuje publikácia Svetovej banky *The Road to Results: Designing and Conducting Effective Development Evaluations* (autori Linda G. Morra Imas a Ray C. Rist).

4 Pôsobenie neziskových organizácií v oblasti budovania mieru

Vojenské sily majú infraštruktúru, ktorá im umožňuje mobilizovať sa a uskutočňovať svoje ciele – vlastnia zbrane a ich dodávateľov, dopravné prostriedky, obchod a komunikačné systémy, banky, daňový systém a ďalšie spôsoby financovania, média, školstvo a systémy propagandy, a vládne ministerstvá, klany, obce, politické strany a ďalšie entity schopné zakročiť. Mierové sily majú len málo z toho. (...) Je potrebné urobiť oveľa viac pre vytvorenie ľudskej a inštitucionálnej infraštruktúry pre budovanie mieru, pre konkretizovanie metód a prístupov v sociálnych, politických a ekonomických systémoch, ktoré môžu obstáť samostatne a zároveň pracovať spoločne na zdieľanom celi.

(Diamond, 1999, citované v Chigas, 2007: 561)

V roku 1992 generálny tajomník Organizácie Spojených národov (OSN) Butrus Butrus-Ghálí v správe Agenda pre mier (*Agenda for Peace*) identifikoval potrebu programov zameraných na budovanie mieru (*peace-building*) ako prostriedku prevencie opätovného vypuknutia násilia v postkonfliktných oblastiach. Za programy budovania mieru považuje tie, ktoré „identifikujú a podporujú štruktúry, ktoré majú schopnosť upevniť mier a rozšíriť pocit dôvery a blahobytu medzi ľuďmi“. Ako konkrétne príklady takýchto projektov uvádza napríklad odzbrojenie a likvidáciu zbraní, repatriáciu utečencov, ochranu ľudských práv alebo posilňovanie vládnych inštitúcií (*Agenda for peace*, 1992: nestránkované). Táto správa znamenala značný prelom v pohľade na problematiku riešenia konfliktov a udržovania mieru, keďže sa dovedy kládol dôraz hlavne na vojenské *peacekeepingové* misie rôznych členských štátov, ktoré mali za úlohu oddeľovať bojujúce strany a dohliadať na dodržovanie podmienok prímeria alebo mierovej dohody týkajúcej sa použitia vojenskej sily (Aall, 2002). Naopak na budovaní mieru by podľa Butrusa-Ghálího malo participovať široké spektrum občianskej spoločnosti: OSN a jeho špecializované agentúry, diplomatické misie, donorské rozvojové agentúry a neziskové rozvojové organizácie (*Agenda for peace*, 1992).

4.1 Úlohy neziskových organizácií pri budovaní mieru

Významnú úlohu neziskových organizácií pri budovaní mieru zdôrazňuje viacero autorov. Napríklad Prendergast a Plumb (2002) tvrdia, že trvalý mier je možný iba ak v konflikte ovplyvnenej spoločnosti existujú popri implementácii mierovej dohody zhora nadol (*top-down*) aj procesy zdola nahor (*bottom-up*) zamerané na budovanie nových sociálnych vzťahov a prekonávanie spoločenských rozdielov spôsobených konfliktom.

Práve neziskové organizácie pracujúce na nižšej úrovni s lokálnymi aktérmi najviac zasiahnutými konfliktom a môžu najlepšie podporovať tieto procesy a prispieť k uzmierneniu a udržateľnosti mieru. Diana Chigas (2007) okrem toho vyzdvihuje aj flexibilitu a odbornosť neziskových organizácií a ich schopnosť rýchlo reagovať na novovzniknutú situáciu.

Waisová (2008) rozlišuje niekoľko úrovní intervencií zameraných na riešenie konfliktov, tzv. *tracks*. *Track-one intervention* je oficiálna diplomatická intervencia, kde ako aktéri vystupujú vlády a medzivládne organizácie, ako OSN alebo OSCE (*Organization for Security and Cooperation in Europe* – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe). Úlohy a aktivity neziskových organizácií v postkonfliktnom prostredí sú väčšinou vymedzované ako opak týchto oficiálnych intervencií. Klasifikáciou týchto aktivít sa zaoberá viacero autorov, napr. Lederach (1997) alebo Chigas (2007). Tá rozdeľuje intervencie neziskových organizácií na základe úrovne, na ktorej pracujú, druhu aktivít, ktoré vykonávajú, a typu aktérov, s ktorými spolupracujú do troch skupín: *track-one-and-a-half*, *track-two* a *track-three*. Úroveň *track-one-and-a-half* zahŕňa interakciu neoficiálnych aktérov, napr. bývalých vládných činiteľov alebo náboženských a sociálnych organizácií, s oficiálnymi vládnymi predstaviteľmi zasiahnutej krajiny za účelom mierového riešenia konfliktnej alebo postkonfliktnnej situácie. Má dve formy: priamu mediáciu so snahou urovnať spor, a konzultáciu, kde neoficiálny partner pôsobí ako sprostredkovateľ dialógu medzi oficiálnymi zástupcami strán konfliktu. Do skupiny *track-two* táto autorka zaraďuje intervencie, pri ktorých neoficiálni prostredníci spolupracujú s neoficiálnymi, ale vplyvnými osobami zo znepriatelených strán na zlepšení vzťahu a komunikácie, a na vyvinutí nových možností vyriešenia konfliktu. Konkrétnym príkladom môže byť interaktívny workshop orientovaný na hľadanie spoločných riešení problému s účastníkmi, ktorí sú priamo naviazaní na strany konfliktu, ale nie sú členmi oficiálnych vyjednávacích tímov. Rolu nestranného prostredníka zastáva dobre informovaný odborník, ktorý je schopný vytvoriť prostredie pre produktívny dialóg medzi zúčastnenými stranami. Projekty zamerané na zmiernenie medzietnického napätia, ktoré vyhodnocuje táto bakalárska práca, môžeme zaradiť do poslednej kategórie, k intervenciám *track-three*. Do tejto kategórie patrí široké spektrum aktivít, ktoré sa vyznačujú niekoľkými spoločnými znakmi: pracujú na lokálnej úrovni s ľuďmi z rôznych vrstiev spoločnosti, väčšinou zahŕňujú budovanie dlhotrvajúceho vzťahu medzi obyvateľmi z rôznych konfliktných strán, a ich cieľom je prekonať priame, kultúrne

a štrukturálne násilie. Podpornou myšlienkou týchto programov je teória, že udržateľný mier vyžaduje nie len vyriešenie konfliktu, ale aj transformáciu spoločnosti (Chigas, 2007). Ako tvrdí Galtung (1996), účelom postkonfliktnej rekonštrukcie je budovanie pozitívneho mieru, kde neexistuje štrukturálne a inštitucionálne násilie a vyznačuje sa vysokým stupňom spolupráce medzi aktérmi. A práve pri intervenciách *track-three* s cieľom vybudovať pozitívny mier v spoločnosti nachádzajú uplatnenie hlavne neziskové organizácie.

4.2 Špecifiká projektov pôsobiacich v konfliktnom alebo postkonfliktnom prostredí

Neziskové organizácie pracujúce v konfliktnnej alebo postkonfliktnnej oblasti musia venovať zvýšenú pozornosť príprave, implementácii a monitoringu svojich projektov, keďže, ako upozorňuje Anderson (1999), charakter projektov a spôsob ich realizácie môže mať na konflikt aj neúmyselný záporný vplyv v podobe zosilnenia, predĺženia alebo znovu vyvolania sporu. Organizácie so skúsenosťami s prácou v týchto oblastiach a rôzne výskumné centrá vyvinuli rozličné metodiky plánovania, riadenia, implementácie, monitoringu a evaluácie projektov v (post)konfliktných oblastiach. Všetky sa však riadia základnými pravidlami konceptu *do-no-harm*, ktoré identifikovala Mary B. Anderson (1999). Patrí medzi ne dôležitosť poznania širokého kontextu konfliktu, vzťahov medzi sociálnymi skupinami relevantnými pre daný konflikt, identifikácia lokálnych kapacít pre mier, tzv. *connectors*, ktoré je potrebné rozvojovými projektmi podporovať, a pomocou ktorých môžeme v spoločnosti budovať mier, a lokálne kapacity pre vojnu, tzv. *dividers*, v záujme ktorých je brzdiť snahy o mier, a je preto nutné ich potlačovať. *Connectors* a *dividers* autorka rozdeľuje do piatich kategórií:

- systémy a inštitúcie
- postoje a činy
- hodnoty a záujmy
- skúsenosti
- symboly a sviatky.

V oblasti implementácie upozorňuje na možnosť negatívneho vplyvu intervencie na konflikt prostredníctvom spôsobu presunu zdrojov (čo organizácie do oblasti prinášajú a ako to distribuujú), alebo bezprostredného etického posolstva, ktoré produkujú svojou

činnosťou (napr. zvyhodňovanie jednej zo strán konfliktu, najímanie ozbrojenej ochranky, atď.).

Práve na princípoch konceptu *do-no-harm* vytvorila nemecká Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ, 2008) metodologický rámec pre projekty pôsobiace v prostredí s konfliktným potenciálom – *Peace and Conflict Assessment* (PCA). Tieto metódy a nástroje napomáhajú organizácii pri rozhodovaní v otázkach kde projekt uskutočniť, pre akú cieľovú skupinu, akú stratégiu zvoliť, aby mal projekt čo najväčší pozitívny dopad na konflikt a zároveň aby neprispel k zhoršeniu konfliktnej situácie, a akými prostriedkami zabrániť dopadu negatívnych vplyvov konfliktného prostredia na daný projekt. PCA sa skladá zo štyroch samostatných prvkov:

1. a) Analýza mieru a konfliktu (*Peace and Conflict Analysis*)
 - b) Zhodnotenie potrieb pre budovanie mieru (*Peacebuilding Needs Assessment*)
2. Zhodnotenie relevantnosti projektu pre budovanie mieru (*Peacebuilding Relevance Assessment*)
3. Manažment rizík (*Risk Management*)
4. Monitorovanie dopadov projektu súvisiacich s mierom a konfliktom (*Peace and Conflict-related Impact Monitoring*)

1. a) Analýza mieru a konfliktu

Tento nástroj slúži na komplexnú analýzu konfliktnej situácie za účelom jej lepšieho porozumenia. Popisuje príčiny konfliktu, aktérov a trendy a dáva ich do súvislosti s rozvojovou spoluprácou. Medzi základné body tejto analýzy patrí: profil konfliktu (základné údaje o konflikte), analýza aktérov (identifikácia zúčastnených strán – *stakeholders*, a ich záujmov v konflikte), identifikácia *connectors* a *dividers*, a scenáre, ktoré popisujú momentálnu konfliktnú dynamiku a možný budúci vývoj. Pre túto analýzu je možné použiť rôzne metódy, napríklad prieskum dostupných zdrojov a dokumentov, výskum priamo v oblasti alebo participatívny výskum.

1. b) Zhodnotenie potrieb pre budovanie mieru

Tento prvok PCA určuje, čo je potrebné urobiť, aby bola dosiahnutá „ideálna situácia“, tzn. spoločnosť bez násilia (či už priameho alebo štrukturálneho). Vízia tejto „ideálnej situácie“ sa porovná s reálnou situáciou ako ju popisuje analýza mieru a konfliktu (1. a)), a na základe toho sa sformulujú kroky v konkrétnych sektoroch, ktoré povedú k vybudovaniu, podľa Galtungových slov (1996), pozitívneho mieru.

2. Zhodnotenie relevantnosti projektu pre budovania mieru

Pomocou tohto nástroja môžeme vyhodnotiť relevantnosti plánovaných alebo už existujúcich rozvojových projektov pre budovanie mieru a prípadne identifikovať možnosti ich úpravy. Má dve fázy: porovnanie cieľov a hlavných aktivít plánovanej alebo existujúcej intervencie s krokmi, ktoré boli identifikované v nástroji 1. b) ako najvhodnejšie pre dosiahnutie „ideálnej situácie“, a vyhodnotenie, či sa s týmito krokmi zhodujú. Podľa rozsahu zhody s týmito krokmi môžeme intervencie rozdeliť do troch kategórií:

- Vysoká relevantnosť – prevencia konfliktu a budovanie mieru tvorí primárny cieľ intervencie
- Viditeľne definované zameranie na budovanie mieru, ktoré ale tvorí iba sekundárny cieľ intervencie
- Nízka relevantnosť budovania mieru – projekt nemá medzi svojimi cieľmi definované budovanie mieru (ak však pracuje v konfliktnom alebo postkonfliktnom prostredí, mal by aspoň dodržiavať pravidlá *do-no-harm*, keďže môže mať na situáciu nezamýšľaný vplyv).

3. Manažment rizík

Nástroj Manažment rizík slúži k identifikovaniu možných negatívnych vplyvov (post)konfliktného prostredia na intervenciu a navrhuje stratégiu na zvládnutie týchto vplyvov. Zahrňuje niekoľko krokov, napríklad analýzu bezpečnosti a konfliktu, ktorá určí predpokladané bezprostredné hrozby pre implementáciu projektu a vytvorí bezpečnostnú stratégiu na základe výsledku tejto analýzy, zhodnotenie zraniteľnosti a kapacít organizácie, nepretržité monitorovanie prostredia a bezpečnostnej situácie, a pri prípadnej zmene v konfliktnej dynamike prispôbiť projektových aktivít na novú situáciu.

4. Monitorovanie dopadov projektu súvisiacich s mierom a konfliktom

Tento druh monitorovania má za úlohu vyhodnotiť možné negatívne dopady intervencie na konfliktnú situáciu, keďže každý projekt pracujúci v (post)konfliktnej oblasti, či už priamo zameraný na budovanie mieru alebo s akýmkoľvek iným cieľom, môže mať na danú situáciu pozitívny alebo negatívny dopad. V prvom rade si tento monitoring vyžaduje kvalitnú štúdiu situácie pred začatím intervencie, aby bolo možné vyhodnotiť zmeny stavu konfliktu počas implementácie a po skončení projektu. Pri monitorovaní dopadov môžeme využiť dve metódy: deduktívny a induktívny prístup. Deduktívny prístup sa používa hlavne

pri vyhodnocovaní zamýšľaných pozitívnych dopadov a využíva nástroj reťazec výsledkov (*result chain*), pri ktorom sa vytvorí na základe teoretických poznatkov a praktických skúseností hypotéza, ktorá je následne testovaná. V konfliktnom kontexte je však vhodnejšia induktívna metóda, ktorá umožňuje identifikovať aj nezamýšľané pozitívne či negatívne dopady intervencie, keďže pri nej monitorovací tím hľadá všetky zmeny v projektovom prostredí, ktoré ovplyvnili konfliktnú situáciu.

Najlepší spôsob ako zabezpečiť, že daný projekt bude citlivý ku konfliktnému prostrediu, je zaradiť prvky PCA do štandardného projektového cyklu a do matice logického rámca tak, ako to navrhuje tabuľka 1.

Tabuľka 1: Integrácia nástrojov PCA do projektového cyklu a matice logického rámca

Štandardné nástroje projektového cyklu a matice logického rámca	Integrácia nástrojov PCA do projektového cyklu a matice logického rámca
Analýza kontextu a zúčastnených strán (<i>stakeholders</i>)	Zahrnúť analýzu mieru a konfliktu, aktérov konfliktu a analýzu potrieb pre budovanie mieru (PCA prvok 1.)
Analýza problému	Zahrnúť výsledky analýz PCA prvku 1.
Analýza cieľov	Zhodnotiť, či (post)konfliktná situácia ovplyvňuje ciele projektu alebo nie
<p>Matica logického rámca:</p> <ul style="list-style-type: none"> • formulácia cieľov • formulácia zámeru, výsledkov a aktivít • formulácia indikátorov monitorovania a zdrojov overovania • analýza prognóz a rizík 	<p>Integrovať PCA do matice logického rámca</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozhodnúť, či budovanie mieru bude jedným z cieľov intervencie • overiť, či sú záмеры, výsledky a aktivity citlivé ku konfliktnému prostrediu a či majú priamu nadväznosť na konfliktnú situáciu (PCA prvky 1 a 2) • integrovať monitorovanie dopadov aktivít na mier a konflikt (PCA prvok 4) • identifikovať riziká spojené s konfliktným prostredím pre implementáciu projektu, vyvinúť stratégie pre znížení vplyvu týchto rizík na projekt (PCA prvok 3)

Zdroj: GTZ (2008: 31), upravené autorkou

5 Historické pozadie súčasných národnostných tenzií v Bosne a Hercegovine

Aby bolo možné pracovať na zlepšovaní vzťahov medzi bosenskými etnikami, je v prvom rade nutné poznať a pochopiť historické pozadie a príčiny tenzií medzi nimi. Momentálna situácia v Bosne a Hercegovine (BaH) je výsledkom viacerých historických udalostí, ktoré budú analyzované v tejto kapitole.

Už od dôb existencie Rímskej ríše tvorilo územie súčasnej BaH hraničnú oblasť, kde sa stretávali rôzne politické vplyvy a krížili veľmi odlišné kultúrne a civilizačné svety. Z tohto dôvodu sa tu vytvorilo prostredie s veľmi pestrým etnickým a náboženským zložením, ktoré prinášalo v politicky pokojných dobách vzájomné kultúrne obohacovanie, v dobách krízových však spôsobovalo nebezpečné konfrontácie (Hladký, 1996). Toto etnicko-náboženské rozdelenie malo aj sociálnu dimenziu, keď v rôznych obdobiach predstavovali jednotlivé skupiny obyvateľov odlišne postavené spoločenské vrstvy. V regióne sa často prejavovali silné geopolitické záujmy veľmocí, ktoré ovplyvňovali vzťahy medzi etnikami striedavým uprednostňovaním určitých skupín obyvateľstva (Gombár, 1999). V neposlednom rade k súčasným pomeroch prispievali a stále prispievajú protikladné historiografické interpretácie bosenských dejín, pre ktoré je charakteristické veľké množstvo historických legiend, mýtov a stereotypov. Hladký (2005) rozlišuje tri nacionálne orientované prístupy k bosenským dejinám. Srbskí autori zdôrazňovali srbskú dominanciu vo vývoji tejto oblasti, pokladali ju za srbskú zem a želali si opätovné spojenie srbského národa do jedného štátneho útvaru. Chorvátski historici zastávali tzv. „veľkochorvátsky prístup“ k Bosne, keď priestor po hranicu na Drine považovali za chorvátsku zem, opierajúc sa o historické argumenty, napr. fakt, že v 11. st. Bosna náležala Chorvátskemu kráľovstvu. Bosenských Moslimov prezentovali ako súčasť chorvátskeho národa a moslimskú šľachtu nazývali „kvetom chorvátskeho národa“. Moslimskí dejepisci sa snažili doložiť kontinuitu trvania politickej svojbytnosti Bosny do stredoveku, kedy v tomto priestore existovalo Bosenské kráľovstvo, alebo dokázať, že bosenský moslimovia sú priamymi potomkami bosenských bogomilov (prevládajúce náboženstvo v stredovekej Bosne), ktorí po obsadení Bosny Osmanskou ríšou hromadne konvertovali na islam. Týmto chceli ukázať, že tvoria najstarobylejší etnický element, a pripadá im teda rozhodujúca úloha v živote krajiny (Hladký, 2005). Pri tvorbe a implementácii projektov v BaH je teda dôležité uvedomovať si všetky tieto skutočnosti a analyzovať historické

udalosti a ich vplyv na vývoj vzťahov medzi skupinami žijúcimi v tomto prostredí čo najobjektívnejšie.

5.1 Predosmanské obdobie

Centrálnu oblasť Balkánu osídlili v 8.-9. storočí slovanské kmene Chorvátov a Srbov. Hranica, ktorá oddeľovala nimi ovládané územia prebiehala pravdepodobne v oblasti riek Cetiny a Neretvy. Na západ od týchto riek sa vytvoril chorvátsky štát, ktorý sa členil na bánoviny a tie na menšie župy. V čele bánoviny stál bán, kráľov námestník. Jednotný srbský štát vznikol v 12. storočí po spojení dvoch menších srbských kráľovstiev: Zety a Rašky. Na území dnešnej Bosny sa vystriedalo niekoľko vládcov. Určitý čas patrila k Byzantskej ríši, potom k chorvátskemu kráľovstvu a k srbskej Zete (Hladký, 1996). V 12. storočí sa v tejto oblasti objavil nový mocenský prvok – Uhorské kráľovstvo. V roku 1102 bol uhorský kráľ Koloman korunovaný aj chorvátskym kráľom, Chorvátsko sa tak stalo súčasťou Uhorska a ostalo ňou až do roku 1918. Uhorsko sa rozšírilo aj na územie Bosny a hranica medzi ňou a Srbskom bola ustanovená na rieke Drina (Gombár, 1999). Od roku 1180 vládol Bosne bán Kulin, ktorý bol síce formálne uhorským vazalom, posilnil však svoje postavenie natoľko, že vytvoril v Bosne relatívne samostatnú štátnu moc (Šesták, 1998). Za jeho vlády sa v Bosne rozšírilo náboženské učenie bogomilov, ktorí tu vytvorili aj vlastné štruktúry a vytesnili tak katolícku cirkev. V 14. storočí vládol Bosne Tvrtko I. Kotromanić, ktorý využil zaujatosť uhorského kráľa problémami na severe krajiny a vyhlásil Bosnu za nezávislý štát. Zároveň vybojoval Bosne najväčší územný rozsah v jej dejinách. V dobe existencie stredovekého bosenského štátu sa medzi miestnym obyvateľstvom rozvinulo vedomie zemskej príslušnosti – bosenstvo. Významnú moc mala v Bosne aj šľachta, ktorá sa schádzala v zemskom sneme. Po Tvrtkovej smrti v roku 1391 sa však bosenské kráľovstvo začalo rýchlo rozpadáť. Boj medzi sebou zvädzala bosenská šľachta, vojenským vpádom hrozil aj nový uhorský kráľ Žigmund Luxemburský, ktorý žiadal obnovenie suverenity Uhorska nad Bosnou (Hladký, 1996). Od bitky na Kosovom poli, v ktorej 15. júna 1389 osmanské vojsko porazilo srbské knieža Lazara, začali Turci získavať moc na Balkáne (Gombár, 1999). Bosna sa tak ocitla na križovatke mocenských vplyvov, ktorým nemala silu odolávať. Rok 1463 sa uvádza ako rok zániku bosenského kráľovstva, ktoré bolo napadnuté a ovládnuté Turkami (Hladký, 1996).

5.2 Bosna v Osmanskej ríši

Hladký (1996) uvádza, že pri pohľade na situáciu v Bosne pred a tesne po ovládnutí Osmanmi zistíme, že domnienka moslimských historikov o kontinuite bosenského kráľovstva a bosenských bogomilov je mylná. Väčšina bosenskej šľachty podľahla v 50. a 60. rokoch 15. storočia tlaku katolíckej cirkvi a tak bolo obyvateľstvo Bosny pred vpádom Turkov majoritne katolícke. Turci pri invázii do krajiny odvliekli alebo pobili veľké množstvo bosenskej šľachty a miestneho obyvateľstva, a naopak sa do krajiny presunulo obyvateľstvo z rôznych častí Osmanskej ríše, hlavne pravoslávne obyvateľstvo z juhovýchodných častí Balkánu. Bosna tak získala úplne iné demografické a náboženské zloženie. Takisto nemôžeme tvrdiť, že sa bosenská šľachta pretransformovala na šľachtu osmanskú, alebo že prešla na islam preto, aby si udržala svoj majetok. Pôda v novo dobytých územiach bola prerozdeľovaná vojenskej šľachte, ktorá sa účastnila vojenského ťaženia. Bosenská šľachta, ktorá v krajine ostala, teda o svoje majetky prišla (Hladký, 1996).

Islamizácia bosenského obyvateľstva prebiehala pomerne rýchlo hlavne z politických, sociálnych a ekonomických dôvodov. V Osmanskej ríši mohli štátne alebo vojenské funkcie získať iba moslimovia, takisto mali väčšiu šancu k spoločenskému postupu moslimskí obchodníci a remeselníci v nových, Turkami založených mestách (napr. Sarajevo, Tuzla, Mostar). V neposlednom rade proces islamizácie ovplyvňovali aj daňové povinnosti, ktoré boli rozličné pre jednotlivé konfesie. Moslimovia mali rôzne daňové úľavy, naproti tomu kresťanské obyvateľstvo platilo okrem bežných daní aj dane špeciálne, napr. daň „na ochranu kresťanov“. Osmanská spoločnosť bola tým pádom nábožensky rozdelená na privilegovanú moslimskú vrstvu a neplnoprávných kresťanských poddaných, ktorí väčšinou pracovali ako roľníci na moslimskej pôde. K deleniu spoločnosti podľa národnosti však prakticky nedochádzalo (Šesták, 1998). Na rozdiel od iných území dobytých Turkami, kde takisto prebiehala islamizácia, sa v Bosne toto náboženstvo uchovalo aj po odchode Turkov. V bitke pri chorvátskom Sisaku (1539) padlo množstvo bosenských *begov* (šľachticov). Ich potomkom bolo následne tureckou vládou uznané dedičné právo na pôdu a majetok, takže neboli nútení usilovať o získanie majetku v cudzine, a mohli ostať v Bosne. Tým sa vytvorila nová bosenská šľachta fixovaná na toto územie. Od druhej polovice 17. storočia začal postupný ústup Turkov zo strednej Európy a severného Balkánu a úpadok Osmanskej ríše (Hladký, 1996). Vojny Turecka s okolitými kresťanskými štátmi mali na Bosnu veľké demografické, sociálne a ekonomické dôsledky.

Časť kresťanského obyvateľstva po tom, ako vyzývala bosenských kresťanov k spolupráci s rakúskymi armádami, utiekla po stanovení hranice medzi Tureckom a Rakúskom na Sáve pred pomstou moslimov do Chorvátska (Gombár, 1999). Naopak rozšírenie habsburskej monarchie do Uhorska a Chorvátska spôsobilo útek moslimského obyvateľstva hlavne do Bosny, kde im boli pridelené práva na pôdu, ktorá patrila do vtedy drobným kresťanským roľníkom. Spolu so stále sa zvyšujúcim daňovým zaťažením kresťanského obyvateľstva sa ešte výraznejšie prehĺbili sociálne rozpory v spoločnosti (Hladký, 1996).

Po morových epidémiách v 18. a na začiatku 19. storočia, ktoré zasiahli hlavne v mestách žijúce moslimské obyvateľstvo, a po represiách v 19. storočí voči bosenskej šľachte, ktorá bojkotovala modernizačné snahy Osmanskej ríše, ostali bosenský moslimovia oslabení demograficky aj mocensky. V tomto období sa medzi pravoslávnyimi a katolíckymi komunitami v Bosne začala šíriť agitácia susedného Srbského kniežatstva a habsburského Chorvátska s cieľom získať ich pre svoje národné hnutia, keďže si obe krajiny robili historický nárok na túto oblasť. V snahe otupiť tieto národnouvedomovacie snahy začali osmanské úrady šíriť myšlienku zemského patriotizmu, bosenstva, a tézu, že v Bosne žije jeden bosenský národ a Bosna je jeho spoločná vlasť (Hladký, 1996). Tieto snahy však mali ohlas iba u moslimskej časti obyvateľstva, u kresťanských obyvateľov veľmi úspešné neboli a tak došlo k identifikácii pravoslávnych veriacich so srbskou národnosťou a katolíkov s chorvátskou (Gombár, 1999). Od polovice 19. storočia v Bosne prepukali kresťanské roľnícke nepokoje ako reakcie na sociálne rozdiely a neúmerné daňové zaťaženie, v pozadí ktorých stáli mocnosti ako Rusko a Rakúsko-Uhorsko, ktoré túžili rozšíriť svoj hospodársky a politický vplyv aj na juh Balkánu. Po tzv. veľkej východnej kríze (1875-1878), ktorá začala protitureckým povstaním kresťanského obyvateľstva v Bosne, do ktorého sa zapojili vojska Srbska, Čiernej Hory, Bulharska a Ruska, boli Turci porazení. Na Berlínskom kongrese (1878) si potom mocnosti rozdelili vplyv na Balkáne a Rakúsko-Uhorsko dostalo mandát k okupácii Bosny a Hercegoviny¹ (Jelavich, 1983 a.).

5.3 Rakúsko-uhorská správa

Aj keď okupácia Bosny a Hercegoviny (BaH) Rakúsko-Uhorskom trvala iba 40 rokov, znamenala pre BaH výraznú civilizačnú zmenu, keď sa zo zaostalej orientálnej

¹ Formálna suverenita Osmanskej ríše ale ostala zachovaná až do anexie BaH Rakúsko-Uhorskom v roku 1908, ktorá bola medzinárodne uznaná v roku 1909 (Hladký, 1996).

oblasti stala krajina s európskymi znakmi a kultúrou. Zároveň v bosenskej spoločnosti pokračoval proces utvárania národných identít a hnutí, a to aj u moslimského obyvateľstva. Srbi aj Chorváti totiž z historického aj národnostného hľadiska považovali BaH za „svoju zem“, a na moslimské obyvateľstvo, ktoré hovorilo rovnakým jazykom, sa dívali ako na islamizovaných Srbov, resp. Chorvátov. Moslimovia v BaH sa však s touto myšlienkou nestotožňovali a radšej chceli vystupovať ako samostatný politický faktor (Hladký, 2005). Monarchia, tak ako už aj Osmanská ríša, sa snažila tento proces národnostného uvedomovania potlačiť. K tomu chceli využiť bosenský zemský patriotizmus a sformovať špecifickú bosenskú národnosť, ktorá by združila všetkých obyvateľov BaH bez ohľadu na ich náboženské vyznanie (Jelavich, 1983 b.). Podporovali ideu moslimského intelektuála Mehmed-bega Kapetanoviće vybudovať u moslimskej komunity vedomie bosniactva (*bošnjaštvo*), ktorá v sebe zahrňovala prvky regionálne, etnické aj politické. Srbi a Chorváti v tom však videli iba snahu *begovskej* vrstvy zachovať si svoje postavenie. Vzťahy v bosenskom poľnohospodárstve totiž ponechala nová správa bez zmeny, moslimskí *begovia* teda naďalej vlastnili pôdu, na ktorej pracovali kresťanskí roľníci s povinnosťou odovzdávať majiteľovi pôdy tretinu úrody a štátu desatinu ako daň. Rakúsko-Uhorsko si týmto privilegovaním moslimskej šľachty chcelo zaručiť ich lojalitu a tým čo najväčšiu stabilitu v krajine. Tento systém však spôsoboval bosenským roľníkom, ktorí tvorili 85 % obyvateľstva, ťažké sociálne problémy, ktoré sa prejavili sociálnymi a politickými nepokojmi (Hladký, 1996).

Pokusy Rakúsko-Uhorských úradov o homogenizáciu bosenského obyvateľstva nevedli k žiadanému výsledku a museli preto uznať, že spoločnosť v BaH je rozdelená nábožensky a národnostne. Na prelome 19. a 20. storočia sa to prejavovalo okrem iného bojom jednotlivých komunít o autonómiu cirkevných a školských inštitúcií a vznikom veľkého množstva kultúrnych a politických združení a národných spolkov (Hladký, 1996). Pred prvou svetovou vojnou sa situácia v BaH značne zhoršovala. Zo Srbska a Čiernej Hory prichádzali srbskí aktivisti, aby vyvolali odpor bosenského pravoslávneho obyvateľstva voči habsburskej nadvláde. Bosenská mládež všetkých národností sa združovala do tajných spolkov (napr. Mladá Bosna), ktoré presadzovali ideu juhoslovanského národného a politického zjednotenia a spolupracovali s podobnými organizáciami v Srbsku a Chorvátsku (Šesták, 1998). Po atentáte srbského študenta Gavrila Principa, člena Mladej Bosny, na následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku 28. júna 1914 v Sarajeve vyhlásilo Rakúsko-Uhorsko Srbsku vojnu. Aj keď to

bol individuálny čin juhoslovanských nacionalistov a Srbsko nemalo záujem viesť konflikt s monarchiou, Rakúsko-Uhorsko tým dostalo zámienu potlačiť neprijemného suseda na Balkáne (Hladký, 1996).

5.4 Bosna a Hercegovina počas prvej svetovej vojny a v kráľovskej Juhoslávii

Po vyhlásení vojny začala rakúska propaganda vykresľovať Srbov ako narušiteľov svetového mieru a hlavných vinníkov vojny, čo malo v národnostne rozdelenej BaH veľký ohlas. Chorvátski a moslimskí radikáli vyvolali pogromy proti bosenským Srbom (Hladký, 1996). Srbské obyvateľstvo bolo presídľované z východného pohraničia do vnútrozemia a niekoľko tisíc bosenských Srbov bolo umiestnených v internačných táboroch (Gombár, 1999). Pri násilnom presídľovaní Srbov, pri ktorom dochádzalo aj k vraždám, pomáhala rakúsko-uhorskej armáde aj miestna pomocná milícia (*Schutzkorps*), ktorá bola tvorená chorvátskou a moslimkou spodinou (Hladký, 1996).

Už počas vojny hľadali juhoslovanské národy možnosti budúceho štátoprávneho usporiadania. Juhoslovanský zahraničný odboj presadzoval myšlienku vytvorenia spoločného juhoslovanského štátu. Tieto snahy vyvrcholili Májovou deklaráciou prednesenou v rakúskom parlamente 30. mája 1917, kde juhoslovanskí poslanci požadovali zjednotenie všetkých krajín monarchie, v ktorých žijú Slovinci, Chorváti a Srbi, do jedného celku pod žezlom habsburskej monarchie. Tejto myšlienke bolo na konci vojny naklonené aj moslimské obyvateľstvo BaH. Po rozpade Rakúska-Uhorska po prvej svetovej vojne vyhlásil srbský kráľ Peter I. 1. decembra 1918 v Belehrade ustanovenie Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (SHS) (Jelavich, 1983 b.). V BaH vypukli po páde monarchie silné sociálne nepokoje. Keďže boli do vtedy majiteľmi pôdy z 91 % moslimovia, a na nich závislí roľníci boli z 95 % kresťania, začali si roľníci samovoľne privlastňovať pôdu, vypaľovať moslimské statky a násilne vyháňať moslimov zo svojich majetkov. Kresťanskí roľníci ospravedlňovali toto konanie odplatou za utláčanie Turkov a takisto za násilnosti spáchané počas vojny oddielmi *Schutzkorps*. Násilie sa snažila zastaviť Belehradská vláda agrárnou reformou, ktorá radikálne premenila ekonomické vzťahy v BaH, keď zlikvidovala doterajšie privilegované postavenie moslimskej šľachty. To malo na moslimské obyvateľstvo citelný sociálny dopad. Vo februári 1919 vznikla na obranu moslimských záujmov Juhoslovanská moslimská organizácia (JMO), ktorá sa stala v medzivojnovom období významnou politickou silou (Hladký, 1996).

V Kráľovstve SHS vládli silné nezhody v otázke vnútorného usporiadania spoločného štátu. Srbsko sa snažilo presadiť centralistickú formu vlády, Chorváti zas požadovali autonómne práva pre niekdajšie teritoriálne jednotky. V júni 1921 bol schválený srbský, centralistický návrh ústavy (Hladký, 2005).

Počas existencie Kráľovstva SHS bol na moslimov vyvíjaný nátlak zo strany Chorvátov a Srbov, aby sa priradili k jednej z vetiev juhoslovanského národa, ktoré boli oficiálne uznávané (srbská, chorvátska a slovinská vetva). Srbi aj Chorváti tým totiž chceli získať majoritu srbského, resp. chorvátskeho obyvateľstva v BaH a tým rozhodnúť, či je BaH srbská alebo chorvátska (Šesták, 1998). Moslimovia sa však nechceli priradiť k jednej či druhej vetve, a to hlavne z náboženských dôvodov, keďže by sa tým zároveň prihlásili k pravoslávnej, resp. katolíckej tradícii. Preto sa radšej identifikovali ako Juhoslovania (Hladký, 1996).

Po eskalácii politických pomerov v Kráľovstve urobil kráľ Alexander v januári 1929 štátny prevrat. Pozastavil platnosť ústavy, rozpustil parlament a nastolil kráľovskú diktatúru. Územie Kráľovstva nanovo rozdelil do deviatich administratívnych jednotiek (bánovín) tak, aby zmazal historické hranice jednotlivých celkov, a aby vo väčšine oblastí prevládalo srbské obyvateľstvo. BaH bola rozdelená do štyroch bánovín. U Chorvátov toto jednanie vedúce podľa nich k naplňovaniu veľkosrbského sna, vyvolalo radikálne nálady. Vodca chorvátskej Strany práva Ante Pavelić založil v roku 1930 organizáciu Ustaša, ktorá si za svoj cieľ kládla dosiahnuť nezávislosť Chorvátska použitím všetkých prostriedkov (Gombár, 1999). Na kráľa Alexandra bol 9. októbra 1934 spáchaný atentát. K výraznejšej zmene však v Kráľovstve nedošlo, keďže Alexandrov bratranec, knieža Pavol, ktorý po ňom prevzal moc, viedol krajinu rovnakým centralistickým spôsobom. Až s nástupom srbského politika Dragiši Cvetkovića do juhoslovanskej vlády sa Chorváti dočkali vytvorenia samosprávnej Chorvátskej bánoviny, ktorá zahrňovala skoro všetky oblasti obývané chorvátskym obyvateľstvom (v rätane časti území niekdajšej BaH). Moslimovia proti tomuto riešeniu, pri ktorom boli ich záujmy úplne ignorované, ostro protestovali (Hladký, 1996). Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa Juhoslávia snažila zachovať neutralitu, avšak Hitler im pohrozil, že ak nepristúpia k Paktu troch, prestane Nemecko brániť Taliansku, Maďarsku a Bulharsku aby vystúpili so svojimi územnými požiadavkami. Cvetković tak 25. marca 1941 podpísal protokol o pristúpení Juhoslávie k Paktu troch, čo spôsobilo, hlavne v Srbsku, protestné demonštrácie a vojenský prevrat.

Tým sa Juhoslávia stala pre Hitlera prekážkou v naplňovaní jeho plánov na ovládnutie Balkánu (Šesták, 1998).

5.5 Druhá svetová vojna

Po napadnutí Juhoslávie 6. apríla 1941 fašistickými štátmi a jej rýchlej kapitulácii ju okupanti rozdelili na niekoľko častí. 10. apríla 1941 bol za pomoci Nemecka a Talianska vyhlásený Nezávislý štát Chorvátsko (NDH) v čele s vodcom ustašovcov Ante Pavelićom (Jelavich, 1983 b.). K NDH bolo pričlenené aj územie BaH, keďže o ňu ustašovci prejavovali záujem už pred vypuknutím vojny z niekoľkých dôvodov. Chorváti toto územie považovali vždy za staré chorvátske územie a na bosenských moslimov ako na súčasť chorvátskeho národa. BaH bola navyše bohatá na nerastné suroviny a drevo. Bosenských moslimov sa ustašovský režim snažil získať na svoju stranu s cieľom kroatizácie BaH. Nové administratívne delenie na župy pritom úplne ignorovali historické hranice teritória BaH a presadzovaná bola myšlienka jednotného chorvátskeho národného priestoru (Hladký, 1996).

Jedným z prvých zákonov, ktoré ustašovský režim po vzore fašistického Nemecka prijal, bolo nariadenie na ochranu národa a štátu, nasledovaný protižidovským zákonom a rôznymi opatreniami, ktoré diskriminovali Srbov. Proti Srbom bol zahájený ťažký teror, ktorý zahŕňal aj vraždenie srbského obyvateľstva v koncentračných táboroch alebo na Srbov namierené útoky ustašovských a moslimských milícií. Dochádzalo taktiež k násilnej rekatolizácii srbských pravoslávnych veriacich, čo režim zdôvodňoval historickou skúsenosťou zo 14. storočia, keď za cára Dušana boli chorvátski katolíci nútení prestúpiť na pravoslávie (Šesták, 1998). Čo sa týka moslimského obyvateľstva, nemôžeme povedať, že by násilie páchané na Srboch masovo schvaľovalo. Moslimskí intelektuáli dokonca proti počínaniu ustašovského režimu otvorene vystúpili a takisto sa dištancovali od tých moslimov, ktorí sa na tomto terore podieľali. Na obranu srbského obyvateľstva proti ustašovcom začali vo východnej Hercegovina už v lete 1941 operovať srbské ozbrojené oddiely hlásiace sa k četnickému hnutiu, ktoré vzniklo v Nemeckom obsadenom Srbsku na odpor proti okupantom. Ich činnosť bola vedená veľkosrbskou ideológiou, podľa ktorej mali Srbi za úlohu vytvoriť homogénne Srbsko spájajúce všetky etnické územia obývané Srbmi, vrátane celej BaH a srbských oblastí v Chorvátsku, odkiaľ chceli vysídliť chorvátske a moslimské obyvateľstvo. Väčšina územia východnej BaH bola do leta 1942 v podstate „vyčistená“ (Hladký, 1996). Aj moslimovia si vytvorili vlastné ozbrojené

milície, ktoré na oplátku vypaľovali srbské mestá a terorizovali srbské obyvateľstvo (Bell-Fialkoff, 2003).

22. júna 1941 vyzvala k celonárodnému povstaniu Komunistická strana Juhoslávie (KSJ) a do vojny vstúpili partizánske oddiely, ktoré viedol Josip Broz Tito. Komunisti boli jediní, ktorí neprichádzali s nacionalistickým programom, ale nabádali všetky juhoslovanské národy k spoločnému protifašistickému povstaniu. Hlavným politickým reprezentantom protifašistického odboja sa stal v novembri 1942 založený Antifašistický výbor národného oslobodenia Juhoslávie (AVNOJ) (Pelikán, Tejchman, 1996). Od pádu fašistického Talianska v septembri 1943 sa práve Titovi partizáni stávali najsilnejšou vojenskou zložkou v oblasti, ku ktorej sa začalo masívne pridávať aj obyvateľstvo BaH, pretože im vyhovoval ich antinacionalistický program viac než politika domácich politikov, ktorá viedla k vzájomnej nenávisti a zabíjaniu. Ku konci vojny sa juhoslovanské národy na pôde AVNOJ-a dohodli na vytvorení federácie na území Juhoslávie, ktorá mala byť tvorená národnými republikami. Z BaH sa však KSJ rozhodla vytvoriť zmiešanú, srbsko-chorvátsko-moslimskú republiku, nakoľko už v minulosti existovala ako ekonomicko-historická jednotka, a keďže rozdelenie tohto územia a prípadné pripojenie k Srbskej alebo Chorvátskej republike by vyvolalo protesty moslimov a zhoršilo vzťahy medzi Srbskom a Chorvátskom. V rokoch 1944-1945 už Titova národne oslobodenecká armáda predstavovala dominantnú vojenskú a politickú silu kontrolujúcu všetku štátnu moc na území Juhoslávie (Hladký, 1996).

5.6 Bosna a Hercegovina v socialistickej Juhoslávii

Po voľbách v novembri 1945 a víťazstve KSJ vyhlásil nový parlament (*skupština*) na svojom prvom zasadaní 29. novembra 1945 vytvorenie Federatívnej ľudovej republiky Juhoslávie (FLRJ). Tento zväzový štát bol tvorený šiestimi rovnoprávnymi republikami a dvoma autonómnymi oblasťami: Vojvodinou a Kosovom v rámci Srbska, pričom pri vytváraní týchto federálnych republík režim väčšinou rešpektoval historické hranice (Šesták, 1998). V prípade BaH môžeme prvý krát od zániku stredovekej Bosny hovoriť o obnovení bosenskohercegovskej štátnosti, aj keď bola jej suverenita obmedzená zapojením BaH do juhoslovanskej federácie a existenciou centralistického totalitného režimu. BaH však mohla vzniknúť len za predpokladu, že medzi hlavnými skupinami obyvateľov žijúcimi na tomto území bude zachovaná rovnováha a rovnoprávnosť, a že v Juhoslávii bude panovať vzájomný konsenzus, hlavne medzi Srbmi a Chorvátmi,

o vytvorení BaH ako jednej z republík FNRJ. Stabilita bola v BaH zachovaná predovšetkým vďaka nadvláde komunistickej ideológie (Hladký, 1996).

Čo sa týka národnostnej otázky, komunistický režim uznával za národ žijúci v FNRJ iba Srbov, Chorvátov, Slovincov, Macedóncov a Čiernohorcov. Moslimov síce považoval za rovnoprávnú entitu s týmito národmi, avšak ešte nepripúšťal, že by okrem náboženskej skupiny tvorili aj skupinu národnostnú. To Hladký (2005) dokazuje napríklad na národnostných kategóriách, ku ktorým sa Moslimovia mohli prihlásiť pri prvom povojnovom sčítaní ľudu v roku 1948. Mohli sa prihlásiť buď ako Srb - moslimského vyznania, Chorvát – moslimského vyznania, Macedónc – moslimského vyznania, alebo ako národnostne nezaradení. S poslednou kategóriou sa identifikovalo najviac, 778 403 obyvateľov. Pri sčítaní v roku 1953 sa k týmto kategóriám pridala ešte kategória Juhoslovan – nezaradený, ku ktorej sa v BaH prihlásilo 891 800 ľudí. Moslimovia, hlavne mladá generácia inteligencie lojálna režimu, však bojovali ďalej za uznanie moderného národa Moslimov, odvolávajúc sa na subjektívne pociťovanú národnú identitu a na skutočnosť, že svojbytnosť Moslimov bola de facto akceptovaná už počas druhej svetovej vojny, a mala by byť teda potvrdená aj legislatívne. Pri sčítaní ľudu v roku 1961 sa tak objavila nová kategória: Moslim – etnická príslušnosť, ku ktorej sa prihlásilo 842 954 obyvateľov. V novej ústave Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie (SFRJ) z roku 1963 bola zaznamenaná zmena štátneho znaku, do ktorého bola symbolicky pridaná jedna horiaca pochodeň na znak uznania šiesteho, moslimského národa tvoriaceho SFRJ. Oficiálne však svojbytnosť Moslimov potvrdil Zväz komunistov BaH až v januári 1969 a nová zväzová a republiková ústava z roku 1974. V roku 1971 sa pri sčítaní ľudu k národnostnej kategórii Moslim prihlásilo 1 482 230 osôb, vrátane ateistov, čím sa Moslimovia stali najpočetnejším národom v republike BaH (tvorili 39,75 % obyvateľov) (Hladký, 2005). Politický vplyv tejto skupiny obyvateľov BaH vo vnútri SFRJ bol však napriek lojalite Moslimov voči Juhoslávii a silnej podpore ideí „Juhoslovanizmu“ moslimskou inteligenciou malý (Burg, Shoup, 1999). V kontraste k podpore juhoslovanskej identity stálo v BaH potlačovanie snáh o budovanie spoločného bosenskohercegovského vedomia (Hladký, 2005). K zblížovaniu, predovšetkým kultúrnemu, medzi etnikami žijúcimi v BaH však predsa dochádzalo, čo môžeme dokázať na náraste počtu zmiešaných manželstiev v BaH, ku ktorým dochádzalo hlavne v mestách. V roku 1981 tvorili zmiešané manželstvá 15,3 % všetkých manželstiev uzavretých v BaH,

pričom do takýchto zväzkov vstupovali častejšie Srbi a Chorváti, menej už Moslimovia (Burg, Shoup, 1999).

Na prelome 60. a 70. rokov zasiahla SFRJ prvá politická kríza a vlna národnostných nepokojov, na ktoré režim v roku 1974 reagoval novou ústavou s výrazne decentralistickými prvkami, keď na jednotlivé republiky preniesol veľkú mieru právomocí a právo veta pri jednaní o spoločných záležitostiach (Glenny, 1990). Umožnil tak, aby sa do čela republík dostali miestni oligarchovia, ktorí svoje postavenie hospodársky aj politicky zneužívali a snažili sa o čo najmenší vplyv centrálnej vlády na chod republík. Po Titovej smrti 4. mája 1980 sa Juhoslávia dostala do hlbkej hospodárskej a neskôr aj politickej krízy, ktorá sa zo začiatku prejavovala nezhodami v názoroch na zachovanie alebo zmenu režimu, časom sa však vzhľadom k podmienkam v SFRJ zmenila na konflikt medzi národmi. Centrálne a srbské vládne inštitúcie sa v polovici 80. rokov snažili znovu centralizovať štátnu moc. To sa však stretlo so silným odporom hlavne v hospodársky a spoločensky najrozvinutejšom Slovinsku a Chorvátsku, kde sa postupne rozvinuli reformistické a opozičné skupiny požadujúce nie len zachovanie suverenity, ale aj nastolenie politického pluralizmu a tržného hospodárstva (Hladký, 1996). Srbom v BaH znepokojovalo hlavne rastúce islamské povedomie, zvyšovanie organizačných aktivít a snahy moslimskej inteligencie znovu oživiť ideu bosniactva, ktorá by mohla vytvoriť základ pre požadovanie väčšieho podielu na moci moslimskou komunitou. Boj Moslimov o politickú rovnosť sa zintenzívnil hlavne po kampaniach a súdnych procesoch vlády s moslimskými nacionalistami (napr. aj s neskorším prezidentom samostatnej BaH Alija Izetbegovićom), ktoré mali za cieľ zdiskreditovať moslimské politické elity (Burg, Shoup, 1999). V roku 1986 sa do vedenia Zväzu komunistov Srbska postavil Slobodan Milošević, ktorý využíval silnú nacionálnu rétoriku k získaniu masovej podpory. Postavil sa tak do čela rastúceho nacionalistického hnutia Srbom v celej Juhoslávii (Glenny, 1990). Na konci 80. rokov prevládla v BaH silná polarizácia na základe etnickej príslušnosti, čo sa napríklad prejavovalo častými zhromaždeniami bosenských Srbom vyjadrujúcimi podporu Miloševićovi alebo bosenských Chorvátom na podporu nezávislosti Chorvátska (Burg, Shoup, 1999).

Pod vplyvom všeobecnej hospodárskej krízy, vysokej nezamestnanosti, korupcie, očividnom rozkrádaní majetku a nespokojnosti s nefunkčným systémom, ale predovšetkým ako ohlas na vznik opozičných politických strán a občianskych združení v rozvinutejšom Slovinsku, Chorvátsku a Srbsku sa začali meniť politické pomery aj

v BaH (Hladký, 1996). V BaH, tak ako aj v ostatných republikách SFRJ, povolilo komunistické vedenie vytvorenie a účasť opozičných strán na voľbách v roku 1990 pod podmienkou, že sa nebudú profilovať ako národnostné strany. Bosenský parlament tento zákaz ukotvil v marci 1990 vo volebnom zákone. Avšak Ústavný súd prehlásil tento zákon za protiústavný, čo odštartovalo rýchly nárast počtu opozičných strán, z ktorých bola väčšina vytvorená na základe národnostného kľúča (Burg, Shoup, 1999). Vyvrcholením aktivizácie moslimského obyvateľstva v BaH, ktorá sa prejavovala predovšetkým početnými diskusiami o potrebe brániť národnú identitu Moslimov², bolo založenie Strany demokratickej akcie (SDA) Alija Izetbegovićom na konci marca 1990. Ďalšími významnými bosenskohercegovskými stranami bola bosenská odbočka chorvátskej strany Chorvátske demokratické spoločenstvo (HDZ BaH), ktoré s predsedom Franjo Tuđmanom vyhralo v apríli chorvátske voľby. Treťou národnostne ladenou stranou bola Srbská demokratická strana BaH (SDS BaH) na čele s Radovanom Karadžićom, ktorá úzko spolupracovala s v Srbsku založenou Srbskou demokratickou stranou (SDS). HDZ BaH aj SDS BaH sa profilovali ako samostatné bosenskohercegovské strany s úlohou zastupovať záujmy chorvátskych, resp. srbských obyvateľov, avšak v skutočnosti sa stali nástrojom presadzovania veľkochorvátskych a veľkosrbských snáh svojich politických centier (Hladký, 1996).

Voľby, ktoré sa konali na prelome novembra a decembra 1990, skončili znepokojivou výhrou troch najväčších nacionálnych strán, ktoré dohromady získali 86 % mandátov (Hladký, 1996). Rozloženie hlasov pre tieto strany skoro presne odpovedalo národnostnému rozvrstveniu obyvateľov BaH. Keďže žiadna strana nezískala dostatočný počet hlasov na zostavenie vlády, dohodli sa tieto tri strany napriek neexistujúcemu spoločnému názoru na ďalší rozvoj BaH na vytvorení koalície a na rozdelení hlavných funkcií v republike. Predseda víťaznej strany SDA A. Izetbegović sa stal predsedom Predsedníctva (Šesták, 1998).

Nová vláda bola kvôli rozdielnym smerovaniam plná nedôvery a konfliktov, čo sa prenieslo aj do bosenskej spoločnosti. Ani predsedovia jednotlivých juhoslovanských republík sa nevedeli dohodnúť na ďalšom osude SFRJ. Slovinci a Chorváti presadzovali konfederáciu, na ktorú Srbi vedení Miloševićom nechceli pristúpiť. V marci 1991 došlo

² Moslimská inteligencia sa okrem iného rozhodla nahradiť označenie Moslimovia starším pomenovaním Bosniaci.

k stretnutiu Miloševića a Tuđmana, na ktorom sa dohodli, že najvhodnejší spôsob, ako zastaviť juhoslovanskú krízu, je rozdeliť BaH medzi Srbsko a Chorvátsko. Obavy a nekľud v BaH vyvolávali narastajúce ambície Juhoslovanskej ľudovej armády (JĽA) mocensky garantovať ohrozenú jednotu štátu (Hladký, 1996).

5.7 Občianska vojna na území Bosny a Hercegoviny

Za faktický rozpad pôvodnej SFRJ môžeme považovať vyhlásenie nezávislosti Slovinska a Chorvátska v júni 1991, ktoré bolo nasledované bojmi medzi JĽA a ozbrojenými silami týchto štátov. Jednotiek JĽA pritom pribúdalo aj v BaH. Na konci októbra 1991 rozhodla SDA o zorganizovaní celorepublikového referenda, v ktorom by občania BaH rozhodli, či chcú samostatný štát. SDS BaH však toto rozhodnutie odmietla a zorganizovala v novembri 1991 vlastné referendum, v ktorom 1,55 miliónov obyvateľov takmer výlučne srbskej národnosti vyjadrilo súhlas so zachovaním BaH v spoločnej Juhoslávii. 18. novembra 1991 HDZ BaH prijala rozhodnutie o vytvorení Chorvátskeho spoločenstva Herceg-Bosna v juhozápadnej časti BaH (k skutočnému vytvoreniu Herceg-Bosny došlo až 3. júla 1992). 9. januára 1992 bola bosenskými Srbmi vyhlásená Republika srbského národa v BaH (neskôr premenovaná na Republiku srbskú) za federálnu jednotku zväzového štátu Juhoslávie (Hladký, 2005). V celorepublikovom referende, ktoré sa konalo na prelome februára a marca sa 63,4 % obyvateľov vyjadrilo v prospech vytvorenia samostatnej republiky. Hlasovali v ňom predovšetkým Moslimovia a Chorváti, bosenský Srbi ho bojkotovali s vysvetlením, že už svoj názor vyjadrili vo vlastnom referende (Šesták, 1998). To už však začala situácia v BaH, ako na vidieku tak aj v mestách, eskalovať ozbrojenými zrážkami medzi jednotlivými národnosťami a v Sarajeve sa objavili prvé barikády. Ako oficiálny začiatok vojny v BaH je označovaný 5. apríl, keď prepukli boje medzi JĽA, ktorá už vykazovala silne prosrbský charakter, a polovojenskými ozbrojenými skupinami Moslimov a Chorvátov. Samostatnosť BaH bola orgánmi Európskej únie a USA uznaná 7. apríla 1992, na čo bosenský Srbi reagovali vyhlásením plnej nezávislosti Republiky srbskej (Hladký, 2005).

Nasledujúca občianska vojna, ktorá bola ukončená po intervencii vojenských jednotiek OSN a NATO Daytonskou mierovou dohodou navrhnutou Spojenými štátmi americkými a podpísanou 14. decembra 1995 v Paríži, mala samozrejme na situáciu v Bosne a vzťahy medzi jednotlivými etnikami ďalekosiahle dopady (Šesták, 1998). Častými spôsobmi vedenia boja boli masakry na obyvateľoch opačného etnika,

koncentračné tábory, znásilňovanie a etnické čistky. Asi polovica obyvateľstva bola vnútorne presídlená alebo utiekla z krajiny (Nansen Dialogue Centre Sarajevo, Saferworld, 2010).

5.8 Bosna a Hercegovina po Daytone

Charakter BaH sa po konflikte výrazne zmenil. Daytonská dohoda stanovila, že BaH ostane zachovaná ako jeden štát, avšak vnútorne bude rozdelená na dve entity: bosensko-chorvátsku federáciu zaberajúcu 51 % územia, a Republiku srbskú na 49 % územia (Šesták, 1998). O BaH tak už nemôžeme tvrdiť, že sa jedná o typický multietnický štát, keďže bosenské národnosti žijú väčšinou na „svojich“ teritóriách, možno s výnimkou miest (Hladký, 2005).

Daytonská mierová dohoda síce ukončila vojnový konflikt, neprispela však k uzmierneniu alebo k integrácii znepriatelených etník. Naopak, etnické delenie v nej bolo priamo inštitucionalizované, keďže moc sa v štáte mala rozdeľovať podľa etnickej príslušnosti rovnomerne všetkým trom konštitutívnym národom BaH (Bosniakom, Chorvátom a Srbom) (Office of the High Representative, 1995). Na základe etnicity sa sformovali aj politické strany, ktorých politici sa častejšie zaoberajú etnicko-nacionálnymi otázkami než napríklad problémom korupcie. Takisto voliči majú tendenciu voliť zástupcov rovnakého, „svojho“ etnika. Etnické delenie sa prenieslo aj do ďalších sfér verejného života, napríklad do školstva. Ešte dnes existuje v BaH množstvo monoetnických škôl, a aj v školách, ktoré navštevujú deti z rôznych etník, sú niektoré predmety, ako história alebo geografia, vyučované pre každú etnickú skupinu zvlášť. Média taktiež prispievajú k zhoršovaniu vzťahov medzi etnikami nie vždy objektívnym spravodajstvom a prezentovaním názorov len jednej etnickej skupiny. Napriek relatívnej stabilite v BaH tak tieto a ďalšie problémy spôsobujú periodické vyostrovanie politickej situácie a udržiavanie medzietnického napätia v bosenskohercegovskej spoločnosti (Nansen Dialogue Centre Sarajevo, Saferworld, 2010).

6 Analýza aktérov pôsobiacich v oblasti zmierňovania medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine

Po ukončení občianskej vojny v roku 1995 Daytonskou mierovou dohodou ostali vzťahy medzi etnikami žijúcimi v BaH silne narušené. Nakoľko neexistovali v druhej polovici 90. rokov žiadne bosenskohercegovské inštitúcie zameriavajúce sa na oblasť budovania mieru, do ktorej môžeme zaradiť aj projekty a programy na zlepšovanie medzietnických vzťahov, kľúčovú úlohu pri obnovovaní spoločnosti v BaH zohrali a stále zohrávajú medzinárodné organizácie ako Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OSCE), OSN a jej programy a agentúry, inštitúcie Európskej únie (EÚ), ďalej rozvojové agentúry donorských krajín a medzinárodné, od druhej polovice 90. rokov aj miestne neziskové organizácie (Waisová, 2008). Keďže rozsahové možnosti tejto bakalárskej práce neumožňujú venovať dostatočný priestor analýze každého aktéra, ktorý prispel k zmierneniu medzietnického napätia v bosenskohercegovskej spoločnosti, obsahuje táto kapitola popis prístupov k riešeniu tohto problému iba u vybraných organizácií a donorov.

6.1 Medzinárodné vládne organizácie

6.1.1 Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OSCE)

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe pôsobí v BaH od roku 1995 prostredníctvom svojej stálej misie v Sarajeve. Za svoje ciele označuje vytvorenie stabilného a bezpečného prostredia v BaH, budovanie občianskej spoločnosti a ochranu ľudských práv (OSCE, 2011 a.). Primárny cieľ zlepšenia medzietnických vzťahov môžeme vidieť napríklad v programe pracujúcom s ešte dnes etnicky rozdelenými bosenskými školami, ktorý sa snaží v takýchto školách podporovať medzietnický dialóg, spoluprácu, pochopenie a toleranciu náboženských odlišností, zahrnutie témy etnickej a kultúrnej rozmanitosti BaH do výučby a mechanizmy mierového riešenia konfliktov medzi študentmi, učiteľmi a rodičmi (OSCE, 2011 b.). OSCE pracuje aj na monitorovaní doposiaľ nevyriešených prípadov vojnových zločinov v BaH a pomáhala vytvoriť právny systém schopný takéto činy trestne stíhať. Dôraz je kladený aj na vybudovanie dôvery verejnosti v tento právny a súdny systém (OSCE, 2011 c.).

6.1.2 Rozvojový program OSN (UNDP)

Podobne ako OSCE, aj UNDP má v Sarajeve od roku 1996 svoju pobočku, ktorá implementuje projekty a programy v BaH (UNDP Bosnia and Herzegovina, 2011 a.). Budovaniu medzietnického porozumenia sa venuje zväčša nepriamo v programoch zameraných na ekonomický rozvoj alebo na posilnenie demokratického vládnutia. Príkladom takého programu je Program regionálneho rozvoja regiónu Hornej Driny (*Upper Drina Regional Development Programme*), ktorého primárnym cieľom bolo podporiť socioekonomický rozvoj tejto oblasti BaH a posilniť štruktúry miestnych samospráv, a s vedomím, že pracuje v multietnickom prostredí, tým prispieť k obnove vzťahov v spoločnosti (UNDP Bosnia and Herzegovina, 2009). Spolu s ďalšími agentúrami OSN, UNICEF a UNESCO, a s bosenskohercegovskými inštitúciami zodpovednými za vzdelávanie a kultúru implementuje UNDP projekt Kultúra pre rozvoj – Zlepšenie kultúrneho porozumenia v BaH (*Culture for development – Improving Cultural Understanding in BaH*), ktorý sa snaží v bosenskohercegovskej spoločnosti propagovať myšlienku kultúrnej rozmanitosti krajiny ako potenciálu pre cestovný ruch a ekonomický rozvoj, čím chce dosiahnuť pochopenia a tolerancie v spoločnosti voči odlišným kultúram existujúcim v rámci BaH (UNDP Bosnia and Herzegovina, 2011 b.).

6.2 Rozvojové agentúry donorských krajín

6.2.1 Nórsko

Nórsko a jeho Agentúra pre rozvojovú spoluprácu (Norad) si vytyčuje oblasť budovania mieru a uzmierenia spoločnosti v BaH za jednu z hlavných oblastí pôsobnosti v tejto krajine. V roku 2009 bolo na projekty s týmto zameraním vynaložených 20 miliónov NOK z celkového objemu nórskej bilaterálnej pomoci BaH 99,5 milióna NOK (Norwegian Agency for Development Cooperation, 2011). Väčšinu financií, konkrétne 34 %, poskytol Norad nórske neziskovým organizáciám pracujúcim v tejto oblasti. Naopak na projekty lokálnych bosenskohercegovských organizácií bolo vynaložených iba 7 % celkovej nórskej bilaterálnej pomoci BaH (Norwegian Agency for Development Cooperation, 2009). Za podstatný prvok v procese uzmierenia považuje Norad ujasnenie toho, čo sa skutočne stalo a odohralo počas občianskej vojny. Preto podporuje projekty, ktorých úlohou je napríklad získavanie informácií pre súdne konania s vojnovými zločincami, alebo zhromažďovanie dokumentácie o mŕtvych a nezvestných osobách z obdobia vojny (Norwegian Agency for Development Cooperation, 2008). Norad výrazným spôsobom podporuje činnosť nórskej *peacebuildingovej* organizácie Nansen

Dialogue Network, ktorá sa snaží podporovať proces uzmierenia na lokálnej úrovni vo viacerých regiónoch, primárne v etnicky rozdelených spoločnostiach, prostredníctvom miestnych Nansen Dialogue centier (Nansen Dialogue Network, 2011). Okrem toho Nórsko financovalo napríklad projekt medzinárodnej neziskovej organizácie Institute for War & Peace Reporting, ktorá vytvárala pravidelné analýzy a reportáže z diania na Medzinárodnom trestnom tribunáli pre bývalú Juhosláviu (ICTY), ktoré boli vysielané lokálnymi médiami, aby sa dostali k čo najširšej verejnosti. Zvýšenie povedomia miestnej spoločnosti o práci ICTY a následná debata a podpora tohto tribunálu mala prispieť k uzmiereniu a demokracii v bosenskohercegovskej spoločnosti (Donor Coordination Forum in Bosnia and Herzegovina, 2007).

6.2.2 Nemecko

Nemecko patrí medzi najvýznamnejších donorov rozvojovej pomoci v BaH. Jednou z oblastí, na ktoré sa nemecké Federálne ministerstvo pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (BMZ) v BaH zameriava, je stabilizácia demokracie, právneho štátu a verejnej správy a podpora občianskej spoločnosti. Sem spadajú projekty prevencie krízy a projekty uzmierenia medzi etnickými skupinami, v rámci ktorých sa BMZ snaží napríklad o reformu vzdelávacieho systému a zavedenie multikultúrneho vzdelávania namiesto momentálnej výučby silne ovplyvnenej etnickou ideológiou. BMZ pracuje aj na vytvorení mládežníckych organizácií, v ktorých môžu mladí ľudia okrem iného diskutovať o etnických problémoch v bosenskohercegovskej spoločnosti a o traumatických zážitkoch z občianskej vojny, čo im pomáha sa s nimi vyrovnáť a prispieva k uzmiereniu v spoločnosti (Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, 2010).

6.2.3 Veľká Británia

Veľká Británia pôsobí v oblasti zlepšovania medzietnických vzťahov v BaH hlavne prostredníctvom dvoch inštitúcií: Ministerstva pre medzinárodný rozvoj (*Department for International Development - DFID*) a Ministerstva zahraničia a Commonwealthu (*Foreign and Commonwealth Office – FCO*). V roku 2001 tieto inštitúcie spolu s Ministerstvom obrany Veľkej Británie založili spoločnú iniciatívu *Global Conflict Prevention Pool* (GCPP), v rámci ktorej implementujú projekty s cieľom prevencie konfliktov a zabezpečenia ochrany, bezpečnosti a prístupu k spravodlivosti v mnohých krajinách sveta vrátane BaH (Chapman, 2008). Z projektov financovaných z iniciatívy GCPP môžeme uviesť napr. projekt na zvýšenie zodpovednosti za demokraciu bosenskohercegovského Ministerstva pre spravodlivosť a bezpečnosť, alebo financovanie práce kancelárie

bosenského Štátneho zástupcu za účelom zlepšenia prístupu k spravodlivosti a zvýšenia kapacity pre riešenie citlivých prípadov, ako napr. genocídy v Srebrenici, čo má prispieť k zmiereniu v bosenskej spoločnosti (United Kingdom Foreign & Commonwealth Office, 2011; United Kingdom Foreign & Commonwealth Office, 2010).

6.3 Medzinárodné nevládne organizácie

6.3.1 Catholic Relief Services (CRS)

Táto americká nezisková organizácia poskytovala humanitárnu pomoc v BaH už počas občianskej vojny a rozvoju tejto krajiny sa venuje dodnes (Catholic Relief Services, 2011). Jednou z oblastí, v ktorých pracuje, je znovuvybudovanie spoločnosti a obnovenie dôvery medzi etnikami. V jednom z implementovaných projektov bol ženám utečencov poskytnutý kurz šitia, pri ktorom mnohé z nich vytvorili pracovnú spoluprácu so ženami zo znepríatených etník, a tak prispeli k zlepšeniu medzietnických vzťahov v spoločnosti (Sheahen, 2011). V projekte financovanom z prostriedkov rozvojovej pomoci USA, na ktorom Catholic Relief Services (CRS) spolupracuje s bosenskohercegovskou pobočkou Caritas, boli zorganizované workshopy, na ktorých jednotlivci a zástupcovia inštitúcií rôznej etnickej príslušnosti mohli slobodne vyjadriť a popísať svoje traumatické zážitky z vojny, čo im malo napomôcť vyrovnať sa s nimi a diskutovať s ostatnými účastníkmi o možnostiach uzmierenia bosenskohercegovskej spoločnosti. Projekt je založený na predpoklade, že ak sa ľudia budú schopní zmieriť s dôsledkami vojny na ich životy, budú sa môcť stať účinnými propagátormi mieru a uzmierenia vo svojej komunite (USAID, 2011).

6.3.2 Caritas Švajčiarsko

Caritas Switzerland pracuje v BaH už od roku 1992. Do skončenia vojny sa zameriavala hlavne na humanitárnu pomoc. Od roku 1995 patrí medzi hlavné oblasti, ktorým sa táto organizácia venuje, socioekonomický rozvoj predovšetkým vidieckych oblastí, podpora neziskového sektoru a občianskej spoločnosti, integrácia menšín a podpora mieru v multietnických regiónoch pomocou projektov komunitnej práce a komunitného rozvoja. Väčšinu projektov implementuje v spolupráci s miestnou neziskovou organizáciou s predchádzajúcimi skúsenosťami s daným projektovým prostredím (Caritas Schweiz, 2008).

6.4 Miestne neziskové organizácie

6.4.1 Forum Građana Tuzle – Fórum obyvateľov mesta Tuzla

Fórum obyvateľov mesta Tuzla (FGT), založené už v roku 1993 s cieľom dopomôcť zachovaniu celistvej, nezávislej a demokratickej BaH, patrí k najstarším lokálnym organizáciám (Forum Građana Tuzle, cca2010). Jednou z oblastí, v ktorých je FGT aktívne, je vytváranie prostredia, v ktorom by medzi obyvateľmi BaH vládlo porozumenie a dôvera. Medzi aktivity, ktorými chce tohto cieľa dosiahnuť, patrí napríklad organizovanie konferencií, seminárov a diskusií s tematikou náboženského porozumenia, uzmierenia a obnovenia dôvery medzi etnikami žijúcimi v BaH (Forum Građana Tuzle, 2006). So srbskými a chorvátskymi neziskovými organizáciami spolupracuje na projekte „Podpora procesu uzmierenia v Daytonskom trojuholníku“, ktorý si kladie za cieľ zahrnúť mladých ľudí do dialógu a spolupráce na obnovení dôvery v regióne. Tento projekt má podobu seminárov konaných v Belehrade, Záhrebe a Sarajeve, na ktorých priamo participujú a diskutujú mladí ľudia zo Srbska, Chorvátska a BaH (Forum Građana Tuzle, 2007).

6.4.2 Face to Face Interreligious Service

Táto lokálna bosenskohercegovská nevládna organizácia vznikla v roku 1996 ako reakcia na prevládajúcu beznádej a medzietnickú a náboženskú nenávisť v spoločnosti BaH. Pracuje s myšlienkou, že náboženstvo môže podporovať konflikt, ale takisto môže prispieť k jeho mierovému vyriešeniu. Svojimi aktivitami sa snaží odkrývať a posilňovať mierumilovné náboženské tradície a podporovať dialóg medzi náboženskými komunitami a ekumenickú spoluprácu (Face to Face Interreligious Service, 2006 a.). Face to face organizuje dva krát do roka stretnutie predstaviteľov lokálnych náboženských komunit, ktorých sa zúčastňuje aj širšia verejnosť. Tieto stretnutia sa tešia pozornosti médií, ktoré šíria tento symbolický náboženský dialóg ďalej v bosenskohercegovskej spoločnosti. Pre deti z rôznych etnických a náboženských skupín vytvorili program, v rámci ktorého navštívia sarajevské náboženské pamiatky všetkých vyznaní, ktoré v BaH koexistujú. Sprevádzané sú miestnymi náboženskými predstaviteľmi, s ktorými môžu diskutovať o pestrom náboženskom zložení BaH. K ďalším aktivitám tejto organizácie patrí udržiavanie knižnice s publikáciami zameranými na históriu svetových náboženstiev alebo transformáciu a riešenie konfliktov, a organizovanie speváckeho zboru, v ktorom sa stretávajú ľudia rôznych vyznaní a propagujú tradičné piesne židov, moslimov a kresťanov (Face to Face Interreligious Service, 2006 b.).

6.4.3 Most Mira – Most mieru

Nezisková organizácia Most Mira pracuje od roku 2005 v regióne Prijedor na severozápade BaH a zameriava sa prevažne na mladých ľudí, ktorí vyrástli vo vojnu ovplyvnenej a rozdelenej spoločnosti (Most Mira, cca2011 a.). Jej cieľom je vytvoriť pre nich nezávislé sociálne a kultúrne prostredie, v ktorom môžu rozvíjať svoju kreativitu a spolupracovať s vrstovníkmi z iných etnických skupín na umeleckých projektoch, a tým medzi sebou vybudovať porozumenie, toleranciu a dôveru (Most Mira, cca2011 b.). Od roku 2009 organizuje festival pre mládež, na ktorom príslušníci rôznych etník participujú na umeleckých workshopoch zameraných na tanec, hudbu, divadlo alebo prácu médií. Navyše, Most Mira tento festival každoročne evaluuje s cieľom vylepšiť ho a zvýšiť jeho pozitívny dopad na účastníkov (Most Mira, cca2011 c.).

7 Evaluácia vybraných projektov zameraných na zmiernenie medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine

V tejto kapitole budú hodnotené vybrané projekty, ktoré svojimi aktivitami môžu prispieť k zmierneniu napätia medzi etnikami žijúcimi v BaH. Evaluovaný bude projekt lokálnej neziskovej organizácie Nansen Dialogue Center Sarajevo (NDC Sarajevo) pôvodne plánovaný na roky 2008–2010, program, ktorý spoločne realizujú tri agentúry OSN: UNDP, UNICEF a UNESCO s implementačným obdobím 2008–2011, a projekt slovenskej neziskovej organizácie Národné centrum pre rovnosť príležitostí, na ktorom spolupracuje s partnerskou lokálnou organizáciou Posavina bez mina, a ktorého realizačná fáza začala v novembri 2010. Každý z týchto projektov sa snaží dosiahnuť cieľ zlepšenia medzietnických vzťahov iným typom aktivít, a tak môžeme pri evaluácii porovnať tieto rozdielne prístupy k riešeniu daného problému a zhodnotiť ich účinnosť.

7.1 Popis evaluácie

Evaluácia, pri ktorej hodnotíme skupinu projektov alebo programov s podobným zámerom a cieľom, sa nazýva evaluácia klastrov (*cluster evaluation*) (Morra Imas, Rist, 2009; W. K. Kellogg Foundation, 2004). Nakoľko sú v tejto bakalárskej práci hodnotené projekty s rovnakým zámerom zlepšiť vzťahy medzi etnikami žijúcimi v BaH, môžeme túto evaluáciu klasifikovať ako evaluáciu klastrov.

Morra Imas a Rist (2009) rozlišujú tri základné postupy evaluácie: experimentálny postup, kvázi-experimentálny postup a neexperimentálny postup, ktorý sa nazýva tiež popisný. Prvé dva vymenované postupy určujú dopady projektov a programov porovnaním situácie v skupine, v ktorej intervencia prebehla, so situáciou v skupine, kde daná intervencia implementovaná nebola, s cieľom jednoznačne dokázať, že nebyť daného projektu alebo programu, nedosiahlo by sa požadovaných výsledkov. Pre evaluáciu vypracovávanú v tejto kapitole je najvhodnejší neexperimentálny postup, ktorý sa namiesto porovnávanía zameriava na popis danej intervencie, jej aktivít a dopadov.

Projekty budú evaluované na základe projektovej dokumentácie. Pri projekte NDC Sarajevo bude analyzovaná projektová žiadosť a záverečná správa projektu, keďže sa jedná o už ukončený projekt. Pri hodnotení spoločného projektu UNDP, UNICEF a UNESCO bude využitá okrem projektového návrhu aj evaluačná správa vypracovaná približne v polovici implementačného obdobia. Evaluácia projektu Národného centra pre rovnosť

príležitostí bude vypracovaná pomocou analýzy projektovej žiadosti a po menšej konzultácii s projektovou manažérkou tohto projektu, s Annou Klimáčkovou.

7.2 Evaluačné otázky

Cieľom evaluácie vybraných projektov je odpovedať na evaluačné otázky smerujúce k hlbšiemu pochopeniu programov a projektov zlepšovania medzietnických vzťahov v BaH. Časť otázok sa snaží zistiť, či dané projekty boli plánované a implementované s ohľadom na postkonfliktné prostredie, v ktorom pracujú (metódy práce v postkonfliktnom prostredí vid' kapitola 4). Využívané budú otázky deskriptívne (popisujú evaluovaný program alebo projekt, jeho aktivity, výstupy, dopady atď.) a normatívne (porovnávajú existujúcu situáciu so situáciou, aká by mala byť podľa stanovených indikátorov alebo štandardov v ideálnom prípade) (Morra Imas, Rist, 2009). Pre evaluáciu vybraných projektov boli identifikované nasledujúce hlavné a čiastkové evaluačné otázky:

1. Akí aktéri pôsobia v BaH v oblasti zlepšovania vzťahov medzi etnikami?
2. Aké projekty a programy s cieľom zlepšenia medzietnického napätia sú v BaH implementované?
 - a. Aké riešenie existujúceho problému v bosenskohercegovskej spoločnosti ponúkajú?
 - b. S akou cieľovou skupinou pracujú a prečo?
 - c. Akými konkrétnymi aktivitami sa snažia zlepšiť medzietnické vzťahy v BaH?
3. Sú organizácie úspešné pri naplňovaní cieľa zlepšenia vzťahov medzi etnikami v BaH?
4. Odzrkadľuje sa fakt, že pracujú v postkonfliktnom prostredí, na spôsobe plánovania a vedenia ich projektov?
 - a. Predchádza samotnému plánovaniu projektu dôkladná analýza postkonfliktnej situácie v BaH a príčin medzietnického napätia?
 - b. Boli aktivity projektu vybrané tak, aby priamo reagovali na identifikované problémy a prispeli tak k ideálnej mierovej situácii?
 - c. Identifikujú organizácie v projektových dokumentoch rizikové vplyvy postkonfliktného prostredia na implementované projekty?
 - d. Identifikujú projekty či už s primárnym zameraním na zlepšovanie medzietnických vzťahov, alebo primárne zamerané na inú oblasť, možnosti

pozitívneho a negatívneho vplyvu implementovaného projektu na postkonfliktný stav vzťahov medzi etnikami v BaH?

- e. Má organizácia vytvorený systém stáleho monitorovania vplyvu projektu na postkonfliktnú situáciu a naopak, vplyvu zmien v projektovom prostredí na implementáciu projektu?

Otázka č. 1 bola zodpovedaná v kapitole 6 Analýza aktérov pôsobiacich v oblasti zmiernovania medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine. Odpovede na ostatné otázky ponúkne táto kapitola.

7.3 Projekt „Srebrenica a Bratunac – Návrat prostredníctvom dialógu“ (NDC Sarajevo)

Projekt NDC Sarajevo „Srebrenica a Bratunac – Návrat prostredníctvom dialógu“ bude analyzovaný na základe projektovej žiadosti (Nansen Dialogue Center Sarajevo, 2008) a záverečnej správy vypracovanej implementujúcou organizáciou (Nansen Dialogue Center Sarajevo, 2009). Tieto dokumenty poskytl autorke samotné NDC Sarajevo.

7.3.1 Realizátor projektu

NDC Sarajevo je lokálna nevládna nezisková organizácia, ktorej cieľom je pomocou medzietnického dialógu prispieť k vyriešeniu a prevencii konfliktu a rozvoju demokratických zvyklostí v BaH (podrobnosti vid' kapitola 6.2.1). NDC Sarajevo zahájilo svoju aktivitu v septembri 2000 (Nansen Dialogue Center Sarajevo, 2011) a spočiatku sa venovalo organizovaniu verejných diskusií nad závažnými medzietnickými otázkami alebo tréningov v medzietnickom dialógu. Svoju činnosť v tej dobe smerovali takmer výhradne do Sarajeva. Od roku 2003, na podnet Misie OSCE v BaH, začalo NDC Sarajevo organizovať takéto školenia aj pre učiteľov v etnicky rozdelených školách v malých mestách a na vidieku. V regióne východnej Bosny zistilo obzvlášť zlý stav čo sa týka etnického rozdelenia komunity a chýbajúcej komunikácie medzi obyvateľmi z odlišných etnických skupín, preto momentálne sústreďujú svoje aktivity hlavne do tejto oblasti, konkrétne do obcí Bratunac a Srebrenica v entite Republika srbská, kde uskutočňuje aj projekt evaluovaný v tejto bakalárskej práci. Táto organizácia realizovala v tomto regióne už tri projekty, všetky s cieľom zjednotiť tu žijúce komunity, ktoré sú rozdelené na „domácich“ Srbov a navrátených utečencov Bosniakov. V implementovaných projektoch sa zameriavali na vytvorenie pravidelnej komunikácie medzi navrátilcami a predstaviteľmi samosprávy, dialóg medzi etnicky rozdelenou mládežou a transformovanie etnicky

rozdelených škôl na multietnické. Evaluovaný projekt nadväzuje na tieto už realizované projekty.

7.3.2 Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcou organizáciou

NDC Sarajevo ponúka v projektovej žiadosti hlbokú analýzu problémov, ktoré pretrvávajú v spoločnosti obcí Bratunac a Srebrenica. Vyzdvihuje najmä pretrvávajú silnú nedôveru medzi Srbmi a Bosniakmi, ktorí predstavujú navrátených utečencov, chýbajúcu komunikáciu a interakciu medzi týmito etnikami, rozdelenie administratívnych, sociálnych a vzdelávacích inštitúcií na základe etnického kľúča a podriadenosť miestnych obyvateľov politickým autoritám, ktorým existujúca situácia v spoločnosti vyhovuje. Na túto neschopnosť spoločnosti spojiť sa v jednotnú a funkčnú komunitu nahliada ako na brzdu rozvoja regiónu a jednotlivcov. Navyše, v takto etnicky diferencovanej spoločnosti môže byť každý problém zneužitý lokálnymi elitami pri boji o moc a spôsobiť bezpečnostné problémy. Tento problém sa organizácia snaží vyriešiť znovuvybudovaním medzietnických vzťahov a integráciou utečencov do spoločnosti, a teda zjednotením komunit žijúcich v projektovej oblasti. Zlepšeniu vzťahov chce organizácia prispieť obnovením komunikácie medzi etnikami pomocou dialógov sprostredkovaných organizáciou NDC Sarajevo a vytvorením lokálnych štruktúr schopných pracovať nezávisle na reintegrácii spoločnosti. Výstupom projektu, ktorý prispeje k cieľu reintegrácie komunity a zlepšenia vzťahov v komunite, má byť vytvorenie siete aktívnych členov lokálnej komunity z rôznych etnických skupín a sektorov spoločnosti (vládni predstavitelia, navrátilci, zástupcovia vzdelávacieho sektoru, mládež, atď.), ktorí budú schopní konať spoločne v prospech pozitívnych zmien v spoločnosti, predovšetkým v oblasti medzietnickej reintegrácie.

7.3.3 Cieľová skupina projektu

Za najdôležitejšie pri identifikácii cieľovej skupiny pri tomto projekte považuje NDC Sarajevo zahrnúť do projektu formálnych aj neformálnych aktérov, predstaviteľov rôznych etnických skupín a zástupcov rozličných sektorov (vládne inštitúcie, verejné inštitúcie, napr. školstvo, a občiansky sektor). Projekt identifikuje tri cieľové skupiny:

- zástupcov lokálnej samosprávy
- učiteľov, študentov a ich rodičov
- mládež.

Prácu so zástupcami lokálnych samospráv považuje NDC Sarajevo za potrebnú pre zlepšenie prístupu miestnej vlády k reintegrácii navrátilcov a takisto preto, že títo zástupcovia majú vplyv na skvalitnenie služieb, ktoré sa navrátilcov priamo dotýkajú. Aktivity zamerané na učiteľov etnicky rozdelených škôl, žiakov a ich rodičov môžu dopomôcť vytvoreniu takého prostredia v školách, ktoré bude rešpektovať rozdiely medzi etnikami a nebude produkovať nevraživosť voči rozdielnym etnikám. Mládež hodnotí ako najzraniteľnejšiu skupinu, ale zároveň v nej vidí budúcnosť regiónu, pokiaľ bude schopná prekonať hranice deliace jednotlivé etnické skupiny.

7.3.4 Aktivity projektu

Projekt je rozdelený do troch rovín a môžeme teda rozlíšiť tri oblasti aktivít, ktoré sú vzájomne prepojené a prispievajú k spoločnému projektovému cieľu:

1. Dialóg miestna samospráva – navrátilci
2. Škola pre všetkých
3. Dialóg mládeže

Každá oblasť mala v projektovej žiadosti pevne určené aktivity na prvý rok realizácie projektu s predpokladom, že aktivity pre roky 2009 a 2010 budú navrhnuté samotnými účastníkmi a lokálnymi partnermi projektu.

1. Dialóg miestna samospráva – navrátilci:

Aktivity v tejto projektovej oblasti pre rok 2008 boli zamerané hlavne na prácu s tzv. koordinačnými radami vytvorenými v minulom projekte NDC Sarajevo z aktívnych členov miestnych samospráv. V rámci tohto projektu mali byť organizované semináre pre členov koordinačných rád s cieľom budovania ich kapacít, rozšírenia týchto rád a naplánovania aktivít pre nasledujúce projektové obdobie. Okrem toho organizácia plánovala usporiadať seminár pre predstaviteľov miestnych politických strán o potrebe dialógu pre prácu lokálnej samosprávy, a diskusiu pre širšiu verejnosť o etnickom násilí, násilí medzi mládežou a v rodine. Poslednú spomínanú diskusiu však mali viesť koordinačné rady, čím sa mali ich členovia naučiť analyzovať problémy v komunite a hľadať ich riešenia. V nasledujúcich rokoch malo NDC Sarajevo figurovať iba ako supervízor a poradca pri aktivitách navrhnutých a realizovaných koordinačnými radami. V roku 2010 malo dôjsť k inštitucionalizácii koordinačných rád, ktoré tak mali byť schopné jednat samostatne v prospech komunít.

2. Škola pre všetkých

NDC Sarajevo zameriava aktivity v oblasti školstva na dve školy, ich učiteľov, žiakov a rodičov: na školy v dedinách Kravica a Konjević Polje. Na rok 2008 bol naplánovaný seminár pre rodičov žiakov spomínaných škôl, avšak zvlášť pre Bosniakov z dediny Konjević Polje a zvlášť pre Srbov z dediny Kravica, nakoľko rodičov považuje NDC Sarajevo za najzložitejšiu skupinu v procese reintegrácie spoločnosti, z dôvodu vojnových zločinov, ktoré sa v tejto oblasti odohrali, prevládajúcemu nízkemu vzdelaniu a zlých ekonomických podmienok, v ktorých žijú. Semináre boli vedené realizujúcou organizáciou a učiteľmi daných škôl, ktorí už prešli školením NDC Sarajevo v predchádzajúcom projekte, a mali byť zamerané na rozvoj schopností viesť dialóg, na zlepšenie činnosti rodičovských združení a na prípravu na seminár v roku 2009, ktorý už bol plánovaný ako spoločný pre obidve etnické skupiny. Najaktívnejším rodičom malo byť ponúknuté členstvo v koordinačnej rade. Ďalej mali prebiehať počítačové kurzy a hodiny angličtiny na školách zahrnutých do projektu, ktorých sa mali zúčastniť deti z rôznych etnických skupín. Okrem osobného prínosu pre žiakov mali tieto hodiny za cieľ ukázať, že výučba v etnicky zmiešaných triedach je možná, a prispieť tak k transformácii etnicky rozdelených škôl v multietnické školy. Pre žiakov ôsmej a deviatej triedy oboch škôl a etník boli naplánované pilotné kurzy v kultúrnom dialógu a mierovom riešení konfliktov, ktoré boli navrhnuté členmi koordinačných rád. V roku 2009 mali pokračovať semináre pre rodičov, avšak už spoločné pre obidve etnické skupiny, s cieľom vytvoriť etnicky zmiešané združenia rodičov. Takisto mali pokračovať počítačové kurzy a hodiny angličtiny na školách, a ak by sa v roku 2008 kurzy v kultúrnom dialógu a mierovom riešení konfliktov ukázali ako úspešné, malo NDC Sarajevo pracovať na ich začlenení do oficiálnych učebných osnov. Aktivity v roku 2010 už mali prebiehať na základe iniciatív zmiešaných združení rodičov.

3. Dialóg mládeže

Aktivity NDC Sarajevo mali v tejto oblasti viesť k utvoreniu etnicky a gendrovo vyváženej akčnej skupiny zloženej z aktívnych účastníkov aktivít minulého projektu realizovaného touto organizáciou. Po vytvorení akčnej skupiny pre ňu mali byť organizované semináre a stretnutia na posilnenie vzťahov medzi jej členmi a rozvoj schopností viesť dialóg, znalostí v oblasti riešenia konfliktov, ľudských práv, projektového cyklu, atď. Zároveň si akčná skupina mala sama navrhovať menšie aktivity s cieľom zlepšenia medzietnických vzťahov medzi mládežou. Celá táto činnosť zameraná na mládež

mala za úlohu aj poukázať na to, že práca v etnicky zmiešaných skupinách je možná. Najaktívnejším členom akčnej skupiny malo byť a konci roku 2008 poskytnuté členstvo v koordinačnej rade. V rokoch 2009 a 2010 mali byť realizované aktivity navrhnuté akčnou skupinou a NDC Sarajevo malo splňovať úlohu supervízora a poradcu.

Okrem vyššie popísaných aktivít malo NDC Sarajevo spolu s NDC Osijek hľadať finančnú podporu pre zorganizovanie spoločného stretnutia mládeže z Bratunaca, Srebrenice a chorvátskeho Vukovaru. Potrebu tohto stretnutia vysvetlilo NDC Sarajevo tým, že väčšina mladých z týchto oblastí žije v uzavretom prostredí bez informácii o vonkajšom svete s pocitom, že sú jediní, ktorí žijú v takýchto podmienkach. Zistenie, že existujú ľudia v podobnej pozícii na nich môže mať podľa NDC Sarajevo pozitívny dopad.

Doplnková aktivita:

Aktivity v spomínaných troch projektových oblastiach mali byť doplnené o pracovnú návštevu Nansenovej akadémie v meste Lillehammer, Nórsko. Mala sa jej zúčastniť skupina najaktívnejších účastníkov všetkých projektových aktivít z oboch etnických skupín. Účelom tejto návštevy bolo posilnenie osobných vzťahov medzi účastníkmi prostredníctvom seminárov a tzv. teambuildingových aktivít a zoznámiť ich s činnosťou funkčnej lokálnej samosprávy a inštitúcií.

7.3.5 Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov

Napriek tomu, že bol projekt navrhnutý na trojročné obdobie, finančná podpora mu bola nakoniec priznaná iba na dobu 15 mesiacov. Môžeme teda očakávať, že všetky stanovené indikátory pre hodnotenie úspešnosti projektu dosiahnuté neboli. Väčšina aktivít však bola naplánovaná na rok 2008, t.j. na prvý rok implementačného obdobia, a mohla byť teda uskutočnená a projekt mohol napriek skrátenej realizačnej dobe prispieť k zlepšeniu situácie v komunite.

Medzi indikátormi úspešnosti projektu, ktoré identifikuje NDC Sarajevo v matici logického rámca evaluovaného projektu, môžeme nájsť napríklad zvýšený počet projektov a aktivít iniciovaných a realizovaných lokálnymi aktérmi v prospech obyvateľov projektového regiónu pochádzajúcich z oboch etnických skupín a rôznych sociálnych a ekonomických oblastí, pri aktivitách realizovaných NDC Sarajevo silná angažovanosť miestnych štruktúr, zvýšenie počtu priamych príjemcov projektových aktivít, zvýšenie počtu obyvateľov priamo zapojených do plánovania a realizácie aktivít, alebo zníženie

náchylnosti medzietnických vzťahov medzi členmi vytvorených lokálnych štruktúr voči negatívnym vonkajším vplyvom.

Podľa záverečnej správy vypracovanej organizáciou NDC Sarajevo boli aktivity evaluovaného projektu, ktoré boli naplánované na obdobie prvých 15 mesiacov, na ktoré organizácia získala financie, implementované až na niektoré výnimky podľa plánu. Medzi hlavné úspechy projektu NDC Sarajevo radí vytvorenie nezávislej multietnickej nevládnej organizácie „Centrum dialógu Srebrenica/Bratunac“ z iniciatívy členov koordinačných rád, ktorá bude pokračovať v organizovaní aktivít smerujúcich k medzietnickej spolupráci, získanie finančných prostriedkov pre fungovanie tejto organizácie z prostriedkov rozvojovej spolupráce USA, a ustanovenie neformálnej multietnickej „Nansenovej skupiny rodičov z dedín Kravica a Konjević Polje“ na podnet rodičov žiakov škôl z týchto obcí, Bosniakov aj Srbov, ktorá predstavuje prvé povojnové multietnické združenie rodičov v tejto oblasti. Toto združenie má prostredníctvom dialógu medzi zástupcami školy a učiteľmi a pomocou aktivít zameraných na podporu spolupráce medzi žiakmi oboch škôl prispieť k reintegrácii týchto škôl. Taktiež sa podarilo zvýšiť aktivitu lokálnych štruktúr, čo dokazujú tri diskusie v Srebrenici a Bratunaci zorganizované členmi koordinačných rád alebo usporiadanie niekoľkých podujatí v rámci Medzinárodného dňa boja proti fašizmu a antisemitizmu mládežníckymi aktivistami v Srebrenici. O počítačové kurzy a hodiny angličtiny bol v miestnej komunite veľký záujem, aj keď sa začiatok výučby počítačovej zručnosti oneskoril z dôvodu vlámania sa do počítačovej učebne a zničenia počítačov. NDC Sarajevo sa však podarilo zaobstarat' nové počítače z Nórska. Pracovná návšteva Nansenovej akadémie v Nórsku takisto priniesla pozitívny výsledok, keďže tam došlo k zblíženiu zúčastnených Bosniakov a Srbov a práve tam sa zrodila myšlienka ustanoviť Centrum dialógu Srebrenica/Bratunac. Vyskytlo sa ale aj niekoľko problémov pri implementácii projektu. Napríklad v oblasti práce s mládežou sa neuskutočnili všetky plánované semináre, nakoľko organizácia zaznamenala malý záujem a iniciatívu zo strany mladých ľudí. Jeden z účastníkov to vysvetlil tým, že v tejto oblasti pôsobí veľké množstvo organizácií zameraných na prácu s mládežou, ktorá si tak môže vybrať na základe ponúkaných možností s kým bude spolupracovať. Lokálna akčná skupina nakoniec vytvorená bola, avšak nie je ešte tak aktívna, ako sa predpokladalo. NDC Sarajevo tak bude musieť nájsť nové spôsoby, ako miestnu mládež zaujať a získať pre svoje aktivity.

V záverečnej správe projektu však chýba zmienka o naplnení niektorých cieľov a aktivít. Napríklad o zlepšení služieb navrátilcom, ku ktorému malo dôjsť

prostredníctvom dialógu medzi lokálnou vládou a navrátilcami, o tom, či sa usporiadali školenia v kultúrnom dialógu a mierovom riešení konfliktov pre starších žiakov, alebo či sa podarilo zorganizovať spoločné stretnutie mládeže zo Srebrenice, Bratunaca a Vukovaru. Môžeme preto predpokladať, že vymenované aktivity a ciele sa organizácii splniť nepodarilo.

7.3.6 Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti

Čo sa týka pripravenosti projektu na prácu v postkonfliktnom prostredí, môžeme povedať, že tento projekt spĺňa všetky podmienky práce v postkonfliktnom prostredí popísané v kapitole 4. Projektová žiadosť obsahuje hlbokú analýzu problémov, ktoré táto organizácia považuje za najzásadnejšie vo vzťahu k napätiu medzi etnikami (viď 7.3.2). Takisto identifikuje možné riešenie niektorých aspektov tejto situácie a aktivity predkladaného projektu sa priamo viažu na toto riešenie. Popisuje tiež riziká vonkajšieho prostredia na implementáciu projektu, ktorými sú napríklad zhoršenie celkovej politickej situácie v BaH, predvolebné kampane v rokoch 2008 a 2010, ktoré majú potenciál vyostriť situáciu medzi etnikami v BaH, keďže sa v nich politici často uchylujú k etnickej rétorike, alebo zneužitie akéhokoľvek miestneho problému lokálnymi politickými elitami v boji o moc s dôsledkami na medzietnické vzťahy. V prípade naplnenia týchto rizík navrhuje NDC Sarajevo zachovanie aktívneho prístupu, stálu prítomnosť v lokálnej komunite a pomoc komunite, pokiaľ o ňu požiada. Organizácia pracuje cielene s obidvoma etnickými skupinami žijúcimi v projektovej oblasti, takisto kladie dôraz na gendrovú vyváženosť príjemcov, a s obzvlášť citlivými skupinami (napr. rodičmi žiakov) plánuje pracovať veľmi senzitívne, najprv s každým etnikom zvlášť, až neskôr spoločne. Uvedomuje si teda aj možný negatívny vplyv realizovaného projektu a posolstva, ktoré komunite prináša, na medzietnické vzťahy, a snaží sa postupovať nanajvýš opatrne a tento vplyv pozorne sledovať. Pracovníci NDC Sarajevo mali vývoj situácie v miestnej komunite a jej potenciálny vplyv na implementáciu projektu monitorovať pri pravidelných návštevách projektovej oblasti.

7.4 Projekt „Zlepšenie kultúrneho porozumenia v Bosne a Hercegovine“ (UNDP, UNICEF, UNESCO)

Spoločný projekt UNDP, UNICEF a UNESCO „Zlepšenie kultúrneho porozumenia v Bosne a Hercegovine“ bude analyzovaný na základe projektového návrhu (UNDP

Bosnia and Herzegovina, 2008) a evaluačnej správy vypracovanej v polovici implementačného obdobia nezávislou odborníčkou v oblasti evaluácie Evou Otero (2010). Obidva tieto dokumenty sú voľne prístupné na internete.

7.4.1 Realizátori projektu

Na projekte „Zlepšenie kultúrneho porozumenia v BaH“ spolupracujú tri agentúry OSN: UNDP, UNICEF a UNESCO, pričom každá z týchto agentúr zaisťuje iný typ aktivít. Všetky majú s prácou v BaH bohaté skúsenosti (UNDP vid' 6.1.2; UNICEF, cca 2010; UNESCO, 2011), ktoré využívajú v tomto spoločnom projekte. UNICEF je významný aktér v oblasti vývoja vzdelávacích štandardov a regulačných rámcov, v podpore ochrany detí, sociálnej inklúzie a vzdelávania, ktoré napomáha mierovému procesu a integrácii spoločnosti v BaH. Svoje skúsenosti z práce na lokálnej úrovni sa snaží prezentovať národným rozhodovacím orgánom v záujme zachovania udržateľnosti projektov a programov. UNESCO implementuje v BaH rozličné kultúrne a rozvojové projekty. Zameriava sa napríklad na oblasť národných kultúrnych politík, podporu dialógu medzi kultúrami žijúcimi v BaH, reštaurovanie kultúrnych pamiatok, alebo propagáciu kultúry ako nástroja pre rozvoj. UNDP je jednou z najvýznamnejších agentúr na úrovni obcí, kde realizuje projekty zamerané na boj s chudobou a sociálnu inklúziu. Okrem toho uskutočnila niekoľko výskumov na tému spoločenskej dôvery a integrácie a pracuje aj na vládnej úrovni, kde podporuje budovanie kapacít predstaviteľov miestnych samospráv a pomáha pri tvorbe novej rozvojovej stratégie BaH. Podobne ako UNICEF, aj UNDP buduje komunikáciu medzi lokálnymi a národnými inštitúciami a transfer politik osvedčených na úrovni obcí vládnyim predstaviteľom.

7.4.2 Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcimi organizáciami

Evaluovaný projekt sa zameriava na fenomén kultúry v BaH, ktorá predstavuje podľa implementujúcich agentúr hlavný bosenskohercegovský problém a zároveň potenciál pre rozvoj krajiny. Kultúra, ktorá súvisí s etnicitou a náboženstvom, bola totiž súčasťou občianskej vojny v BaH. Kultúrne pamiatky znepriateleného náboženstva alebo etnika boli cielene ničené, čo zanechalo na spoločnosti hlboké stopy a spôsobilo rozdelenie bosenskohercegovskej spoločnosti na základe etnických identít. Problémom je taktiež ešte dnes etnický rozdelený školský systém, ktorý vytvára segregáciu už od detstva. Agentúry OSN preto vidia v BaH potrebu znovuvybudovania kultúrneho porozumenia a tolerancie v spoločnosti, čo prispeje k zníženiu napätia a prevencii budúceho konfliktu a umožní

udržateľný ľudský rozvoj v BaH. Za nevyhnutné považujú docieľiť to, aby bola kultúra spojená so spoločenským pokrokom a rozvojom, čo môže viesť k väčšiemu rešpektu voči ostatným kultúram, a aby momentálne rozdelenie spoločnosti BaH a predsudky, ktoré v nej prevládajú, boli odstránené pomocou rozšírenia obzorov, pričom je podľa nich potrebné sa zamerať predovšetkým na deti a mládež a poskytovať im možnosti interkultúrnej výučby. Cieľ projektu, teda posilnenie medzikultúrneho porozumenia v BaH, chcú dosiahnuť pomocou nasledujúcich výstupov:

- zlepšenie vládnej politiky a legislatívy v oblasti kultúry a vzdelávania (napr. zahrnutím interkultúrnej dimenzie do školských osnov),
- podpora kultúrneho porozumenia na komunitnej úrovni (napr. školením pedagógov a rodičov v oblasti rovnosti a sociálnej spravodlivosti, alebo podporovaním aktivít lokálnej komunity s pozitívnym interkultúrnym odkazom),
- posilnenie kultúrnych odvetví (napr. poskytnutím pomoci lokálnym podnikateľom v kultúrnom cestovnom ruchu),
- zvýšenie tolerancie voči kultúrnej diverzite (napr. produkovaním správ s pozitívnym interkultúrnym odkazom v médiách, alebo obnovením spoločných kultúrnych symbolov).

7.4.3 Cieľová skupina projektu

Tento spoločný projekt troch agentúr OSN je veľmi rozsiahly a z jeho aktivít má benefitovať množstvo rôznych skupín obyvateľstva. Konkrétne cieľové skupiny však v projektovom návrhu uvedené nie sú. Zhodnotiť ich výber preto môžeme iba z popisu aktivít, ktoré implementujúce organizácie hodlajú v rámci tohto projektu realizovať. Z celkového, avšak dlhodobého zámeru projektu, posilniť medzikultúrne porozumenie v BaH, by mala mať prospech celá spoločnosť. Ciele niektorých výstupov, ktorými chce k tomuto zámeru prispieť (napríklad podporiť kultúrne porozumenie, zvýšiť toleranciu voči kultúrnej diverzite), sú však veľmi ambiciózne a je otázne, či ich tento projekt dokáže v trojročnom období, pre ktorý je plánovaný, a ešte v tak zložitej medzietnickej situácii, ktorá v BaH vládne, naplniť. Preto sa zdá pravdepodobnejšie, že projekt dosiahne menších čiastkových cieľov a zasiahne užší okruh aktérov. Aktivity sú zamerané napríklad na vládnych úradníkov, ako celonárodnej vlády tak aj miestnych samospráv, na budovanie ich kapacít v oblasti vytvárania kultúrnych politík a na zlepšenie koordinácie a komunikácie medzi rôznymi vládnymi úrovňami, ktorá je momentálne v BaH veľmi problematická, ďalej na žiakov a rodičov škôl, ktoré budú vybrané pre výukové programy zamerané na

interkulturalizmus, a na učiteľov, ktorí budú v týchto programoch vyškolení. Implementujúce organizácie sa totiž domnievajú, že školy hrajú významnú úlohu pri formovaní hodnôt a postojov u detí, a preto je dôležité propagovať kultúrne porozumenie na ich pôde. Podporené majú byť aj lokálne neziskové a občianske organizácie, ktoré zorganizujú menšie projekty na zlepšenie porozumenia medzi kultúrami v BaH a rôzne diskusie o kultúrnej diverzite, alebo verejné inštitúcie, ktoré predložia návrh na aktivitu v oblasti kultúrneho turizmu. Budú pre nich usporiadané aj tematické workshopy zamerané na manažment v cestovnom ruchu alebo finančný manažment. Média, umelci a iní pracovníci v oblasti kultúry majú byť podporení v propagácii kultúrnej diverzity prostredníctvom ich práce, ktorá zasahuje širokú verejnosť a môže mať teda veľký dopad na spoločnosť v BaH. Teritoriálne zacielenie aktivít v rámci tohto projektu takisto nie je v projektovom návrhu definované, z evaluačnej správy je však možné zistiť, že bol projekt implementovaný v desiatich bosenskohercegovských obciach. Nie je v nej však uvedené, o ktoré konkrétne obce sa jedná, ani na základe akých kritérií boli vybrané.

7.4.4 Vybrané aktivity projektu

Vzhľadom k rozsahu evaluovaného projektu budú v tejto bakalárskej práci hodnotené iba vybrané aktivity realizované v rámci tohto spoločného projektu troch organizácií OSN. Konkrétne to budú aktivity v rámci výstupu podpora kultúrneho porozumenia na komunitnej úrovni a zvýšenie tolerancie voči kultúrnej diverzite, pretože tieto aktivity môžu mať podľa autorky najväčší vplyv na vzťahy medzi etnikami v BaH.

Medzi aktivitami, ktoré boli plánované v rámci výstupu podpora kultúrneho porozumenia na komunitnej úrovni, môžeme nájsť napríklad distribúciu jednotných a štandardizovaných balíčkov „Škola priateľská k deťom“ do tisícovky bosenskohercegovských škôl. Tieto balíčky mali obsahovať návody pre učiteľov a učebnice, ktoré by napomohli zavedeniu interkultúrnych hodnôt do výučby. Menšie granty mali byť poskytnuté pre vytvorenie priestoru, kde by sa mohli stretávať žiaci a študenti z odlišných kultúrnych prostredí. Mohlo by sa napríklad jednať o ihrisko. Podporené mali byť aj lokálne občianske združenia, ktoré by realizovali aktivity propagujúce interkultúrne porozumenie, dôležitosť kultúrneho dedičstva a rešpekt voči iným hodnotám a názorom, predovšetkým medzi deťmi a mládežou. V spolupráci s občianskou spoločnosťou a miestnymi univerzitami mali byť organizované workshopy a verejné debaty na tému kultúrnej diverzity.

V rámci výstupu zvýšenie tolerancie voči kultúrnej diverzite bolo naplánované napríklad spracovanie analýzy správ v médiách a ich interkultúrneho kontextu, resp. kultúrnych stereotypov prezentovaných médiami. Na základe tejto analýzy mala byť v spolupráci so zástupcami médií a inými zainteresovanými aktérmi vytvorená komplexná a udržateľná komunikačná stratégia, ktorá by propagovala sociálnu súdržnosť a toleranciu a pochopenie medzi rôznymi kultúrami založenú na pozitívnych kultúrnych symboloch. Mala byť takisto usporiadaná celonárodná súťaž pre mladých tvorcov dokumentárnych filmov, ktoré by stvárnili rozmanitú kultúrnu identitu BaH. Podporení mali byť aj spisovatelia a ďalší umelci, ktorí svojou prácou vyzdvihujú kultúrnu diverzitu, alebo menšie lokálne projekty podporujúce toleranciu voči rozmanitosti BaH. Plánované bolo zreštaurovanie niekoľkých náboženských aj nenáboženských historických objektov, ktoré reprezentujú bosenskohercegovský interkulturalizmus. Tieto historické objekty tak mali byť ocenené ako symboly kultúrnej diverzity a prispieť k zvýšeniu kultúrnej tolerancie.

7.4.5 Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov

Pre hodnotenie úspešnosti projektových výstupov popísaných v predchádzajúcej podkapitole (podpora kultúrneho porozumenia na komunitnej úrovni a zvýšenie tolerancie voči kultúrnej diverzite) je v matici logického uvedených niekoľko indikátorov. Pre posudzovanie prvého z týchto dvoch výstupov majú slúžiť indikátory ako napríklad poskytnutie informácií o príčinách rozdelenia spoločnosti šiestim komunitám alebo podporenie štyridsiatich interkultúrnych projekt pôsobiacich na komunitnej úrovni. Úspešnosť druhého výstupu má byť posudzovaná na základe zvýšeného počtu správ v médiách s pozitívnym kultúrnym odkazom, zlepšenia schopnosti mediálnych organizácií slúžiť ako platforma pre interkultúrne iniciatívy, alebo zrekonštruovania piatich symbolov bosenskohercegovského multikulturalizmu. Evaluačná správa vypracovaná v polovici implementačného obdobia projektu, z ktorej autorka v tejto bakalárskej práci vychádza pri posudzovaní úspešnosti projektu v dosahovaní stanovených cieľov, však nehodnotí projekt z pohľadu uvedených indikátorov. Popisuje iba niektoré aktivity, ktoré boli do tej doby uskutočnené, dosiahnuté úspechy projektu a niektoré nedostatky. Preto ani táto bakalárska práca nebude môcť hodnotiť tento projekt na základe stanovených indikátorov. Pozornosť bude venovaná konkrétnym aktivitám, ktoré boli v rámci projektu zatiaľ reálne implementované. Niektoré z aktivít, ktoré sa objavili v evaluačnej správe, neboli v projektovom návrhu vôbec plánované, napríklad aktivity v prvom hodnotenom výstupe.

V rámci zlepšovania kultúrneho porozumenia na komunitnej úrovni bola vytvorená pracovná skupina pre vzdelanie zložená z predstaviteľov rôznych vzdelávacích inštitúcií BaH. Táto skupina vytvorila detailnú správu analyzujúcu učebné osnovy v BaH a možnosti zapojenia interkultúrnej výchovy do existujúcich osnov. Členovia pracovnej skupiny boli podľa nezávislej evaluačnej správy veľmi nadšení a odhodlaní pre túto prácu a mali v pláne vytvoriť národnú sieť odborníkov podporujúcich výučbu pre kultúrne porozumenie a podnietiť dialóg vo vzdelávacom sektore. V desiatich projektových obciach bolo vybraných 23 škôl, v ktorých boli organizované školenia v oblasti interkultúrneho porozumenia a ich študenti sa zúčastnili výmenného programu medzi Federáciou Bosny a Hercegoviny a Republikou srbskou. Problematickým sa však ukázal spôsob výberu participujúcich škôl, ktoré sa o tieto školenia nehlásili sami, ale boli určené implementujúcimi organizáciami. Program tak bol občas realizovaný aj v školách, ktoré oň nemali záujem. Účastníci školení takisto neboli spokojní s kvalitou týchto interkultúrnych kurzov.

V oblasti zvyšovania tolerance voči kultúrnej diverzite bola vytvorená analýza kultúrnych stereotypov a komplexná analýza bosenskohercegovských médií. UNESCO zreštaurovalo niekoľko náboženských aj nenáboženských kultúrnych pamiatok, čo napomohlo chápaniu BaH ako unikátnej turistickej destinácie kvôli jej kultúrnej rozmanitosti samotnými obyvateľmi BaH. Ako však navrhuje evaluačná správa, táto aktivita by mohla byť prepojená s aktivitami v rámci zlepšovania kultúrneho porozumenia, napríklad by mohli byť organizované školské výlety k týmto pamiatkam ako súčasť interkultúrneho vzdelávania, čím by sa ešte zvýšil dopad tejto aktivity na celkový cieľ projektu. Celkovo sa však v rámci tohto výstupu realizovalo v prvej polovici projektového obdobia iba veľmi málo aktivít, nakoľko bola väčšia pozornosť venovaná ostatným projektovým výstupom.

Viac, než konkrétne výsledky jednotlivých plánovaných aktivít, vyzdvihuje evaluačná správa vedľajšie pozitívne dopady, ktoré vznikli pri implementácii projektu. O niektorých aktivitách totiž museli rozhodovať samotní aktéri, napríklad zástupcovia jednotlivých obcí, a boli tak nútení ku vzájomnej komunikácii a spolupráci. Interakcia predstaviteľov miestnych samospráv nebola v minulosti vôbec bežná, najmä medzi obcami Federácie BaH a obcami Republiky srbskej. Naviazanie vzájomných kontaktov je hodnotené ako jeden z najpozitívnejších dopadov tohto projektu.

Evaluácia správa popisuje iba veľmi málo aktivít oproti tomu, koľko ich bolo plánovaných v projektovom návrhu. To, akou mierou realizované aktivity prispeli k celkovému cieľu projektu posilniť medzikultúrne porozumenie v BaH, je ťažké zhodnotiť, nakoľko sa jedná o veľmi ambiciózne a dlhodobý cieľ. Preto je pravdepodobnejšie, že tento projekt, ak bude úspešný v implementovaní plánovaných aktivít, dosiahne menších čiastkových cieľov a na lokálnej úrovni, teda v obciach, ktoré boli vybrané pre aktivity tohto projektu.

7.4.6 Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti

Projekt evaluovaný v tejto podkapitole sa vyznačuje viacerými nedostatkami v oblasti pripravenosti na postkonfliktné prostredie, v ktorom realizuje svoje aktivity. Projektová dokumentácia tohto spoločného projektu troch organizácií OSN obsahuje analýzu problémov, na ktoré projekt odpovedá (viď 7.4.2), nezaobrá sa však detailnejším rozborom ďalších problémov súčasnej bosenskohercegovskej spoločnosti, ktoré môžu mať na implementáciu projektu značný vplyv, ako to bolo napríklad pri projekte NDC Sarajevo. Čo sa týka negatívneho vplyvu postkonfliktného prostredia na realizáciu projektu, nachádza sa v projektových dokumentoch iba zmienka o možnom negatívnom dopade volieb v roku 2008 na obsah správ vysielaných v médiách, avšak bez stratégie na riešenie tohto rizika. Naopak rizikovosť otázok týkajúcich sa identity, etnicity a náboženstva, s ktorými projekt pracuje, si implementujúce organizácie plne uvedomujú a snažia sa vyhnúť možným konfliktom napríklad vysoko participatívnym prístupom k plánovaniu a realizácii aktivít. V projektovom návrhu však chýba zmienka o tom, či sa bude pri výbere cieľových skupín, projektových oblastí alebo realizátorov menších lokálnych projektov prihliadať na to, aby boli zastúpené približne rovnako všetky hlavné etniká žijúce v BaH, aby sa tak predišlo rozporom v spoločnosti. Monitorovanie sa má ako pri bežných projektoch týkať iba výstupov projektu. Projekt však pracuje v postkonfliktnom prostredí, čomu by malo byť prispôbené aj monitorovanie, ktoré by sa malo zamerať okrem výstupov aj na zmeny v projektovom prostredí, ktoré by mohli ovplyvniť úspešné implementovanie projektu, alebo dopady projektových aktivít na vzťahy medzi bosenskohercegovskými etnikami. Tomuto ale pozornosť v evaluovanom projekte venovaná nie je.

7.5 Projekt „Ovocie, nie míny“ (Národné centrum pre rovnosť príležitostí)

Projekt Národného centra pre rovnosť príležitostí „Ovocie, nie míny“ bude evaluovaný na základe projektovej žiadosti poskytnutej implementujúcou organizáciou (Národné centrum pre rovnosť príležitostí, 2010) a menšej konzultácie s projektovou manažérkou Annou Klimáčkovou. Tento projekt sa od predchádzajúcich analyzovaných projektov líši tým, že jeho aktivity sú primárne zamerané na iný problém bosenskohercegovskej spoločnosti, než na medzietnické napätie, avšak spôsobom vedenia týchto aktivít chce mať kladný dopad aj na vzťahy medzi etnikami žijúcimi v BaH.

7.5.1 Realizátor projektu

Národné centrum pre rovnosť príležitostí, slovenská nevládna organizácia, vznikla v roku 1998. Vo svojich aktivitách sa zameriava predovšetkým na zvyšovanie životnej úrovne žien a mužov, poradenstvo pre rodičov pri riešení rodinných problémov, alebo zlepšovanie kvality života detí a mladých ľudí. Venuje sa aj problematike trhu práce, hlavne uplatňovaniu princípov rovnosti príležitostí na trhu práce (Národné centrum pre rovnosť príležitostí, cca 2010).

Partnerská organizácia, ktorá s Národným centrom spolupracuje na evaluovanom projekte, Posavina bez mina, je lokálna nezisková organizácia, ktorá bola založená v roku 2005 v Brčku a zameriava sa na problematiku nášľapných mín. Varuje obyvateľov pred nebezpečenstvom týchto mín, vyznačuje zamínované oblasti, prezentuje v médiách existujúci problém nášľapných mín a pomáha ľuďom postihnutým zraneniami spôsobenými mínami (NGO Posavina Bez Mina, 2010).

7.5.2 Analýza existujúceho problému a možností jeho riešenia implementujúcou organizáciou

Evaluovaný projekt „Ovocie, nie míny“ identifikuje v projektovej žiadosti viacero, prevažne sociálnych a ekonomických problémov povojnovej BaH, ako napríklad vysokú mieru nezamestnanosti, vysoký podiel obyvateľstva žijúceho pod hranicou chudoby, zníženie poľnohospodárskej produkcie, zároveň však dôležitosť poľnohospodárstva, ktoré stále poskytuje obživu pre významnú časť vidieckeho obyvateľstva, nedostatočné tempo reforiem, hlavne v sociálnom sektore, alebo zamínovanie BaH, ktoré predstavuje nebezpečenstvo pre obyvateľov a pôsobí ako brzda rozvoja. Na chudobu nahliada ako na faktor ohrozujúci ľudskú bezpečnosť, existenciu a dôstojnosť a vyzdvihuje potrebu znižovania chudoby ako prevencie pred opakovaním násilných konfliktov a vylúčením

zraniteľných skupín obyvateľstva. Popisuje aj problematiku pretrvávajúceho medzietnického napätia v projektových oblastiach, nerovnomerného rozmiestnenia obyvateľstva na etnickom princípe, preferencie určitých etnických skupín a regionálnych rozdielov medzi oblasťami s rôznou etnickou skladbou.

Tento projekt reaguje predovšetkým na sociálne a ekonomické problémy obetí nášľapných mín, ktoré majú ťažkosti s uplatnením sa na pracovnom trhu, a teda so zabezpečením rodiny. Zamestnávateľa totiž nemajú motiváciu zamestnať zdravotne postihnutých ľudí kvôli predsudkom o ich pracovnej výkonnosti alebo chýbajúcemu povedomiu zamestnávateľov o potrebách týchto ľudí. Preto sa projekt sústreďuje na integráciu takto zdravotne postihnutých ľudí do spoločnosti prostredníctvom poskytnutia pracovných možností pre týchto ľudí a ich rodiny, čím chce zároveň prispieť k ekonomickému rastu na miestnej úrovni. Tým, že na projekte budú spolupracovať zástupcovia všetkých troch hlavných etník žijúcich v BaH, chce projekt prispieť k vnútornej integrácii v regióne a k vytvoreniu podmienok pre budúcu spoluprácu a vzájomnú akceptáciu.

7.5.3 Cieľová skupina projektu

Príjemcami pomoci v rámci tohto projektu má byť minimálne 15 ľudí so zdravotným postihnutím, ktoré spôsobili nášľapné míny, a ich rodiny žijúce na pokraji chudoby. Špeciálny dôraz je v projektovej žiadosti kladený na to, aby medzi príjemcami pomoci mali zastúpenie všetky tri hlavné etniká žijúce na území BaH, čím chce realizátor poukázať na potrebu vytvárať rovnaké šance pre všetkých, bez ohľadu na etnickú príslušnosť.

Aktivity projektu sa majú odohrávať v obciach Gradačac, Orašje (obidve súčasť Federácie BaH) a Lopare (súčasť Republiky srbskej). Uvedené oblasti boli pre tento projekt vybrané z nasledujúcich dôvodov:

- vysoký počet obetí postihnutých zraneniami spôsobenými nášľapnými mínami
- etnické zloženie obcí: v obci Gradačac žijú prevažne Bosniaci, v Lopare Srbi a v Orašje Chorváti, čím je zabezpečená účasť všetkých troch hlavných etník na projekte
- vhodné podmienky pre rozvoj poľnohospodárstva a ovocinárstva

7.5.4 Aktivity projektu

Cieľovej skupine projektu bude poskytnutá asistancia pri založení vlastného malého podnikania, konkrétne v oblasti ekologického pestovania a sušenia ovocia. Minimálne 15 zdravotne postihnutých ľudí a ich rodín (primárni dodávatelia) bude pestovať ovocie po vyškolení v oblasti ekologického poľnohospodárstva a bezpečnej produkcie v súlade s požiadavkami EÚ. Ďalej sa sformujú minimálne tri centrá, v ktorých sa bude ovocie spracovávať a sušiť. Tieto centrá budú vybavené solárnymi sušiarňami a ďalšími pomôckami potrebnými pre spracovanie ovocia. Vysušené ovocie sa bude zhromažďovať a baliť v expedičnom centre, odkiaľ bude distribuované do obchodov. Hneď na začiatku projektu má partnerská organizácia Posavina bez minia iniciovať založenie odbytového združenia, ktoré by zjednocovalo všetkých primárnych dodávateľov ovocia a zabezpečovalo marketing a predaj ovocia. V neskoršej fáze projektu preberie aj úlohu zásobovania primárnych dodávateľov pomocnými látkami, hnojivami, obalmi, atď., ako aj funkciu poradenského a vzdelávacieho centra. Žiadne podrobnejšie detaily týchto aktivít však z projektového návrhu nie sú jasné. Realizátor takisto neurčuje, kto bude v jednotlivých centrách, ktoré majú pri projekte vzniknúť, pracovať, alebo na základe akých kritérií budú príjemcovia pomoci vybraní. Z tohto hľadiska by sa dal projekt považovať za nedomyslený.

7.5.5 Úspešnosť projektu v naplňovaní indikátorov

Zámerom tohto projektu je poskytnúť pracovné príležitosti a zvýšiť kapacity zdravotne postihnutých ľudí po nehode s nášľapnou minou a prispieť tak k zvýšeniu kvality života a udržateľnému rastu na miestnej úrovni. Ako jeden z cieľov projekt identifikuje zvýšenie integrácie a vzájomného porozumenia medzi troma hlavnými bosenskohercegovskými etnikami prostredníctvom vzájomnej spolupráce na realizácii projektu. Matica logického rámca, v ktorej by mali byť uvedené indikátory úspešnosti pre jednotlivé ciele a aktivity projektu, bohužiaľ nebola autorke poskytnutá. Preto nie je možné určiť, či implementujúca organizácia stanovila tieto indikátory a či je reálne, aby ich týmto projektom naplnila. Táto podkapitola sa tak zameria iba na možnosti takto formulovaného projektu prispieť k zmierneniu medzietnického napätia v BaH.

Spôsobom realizácie tohto rozvojového projektu chce Národné centrum poukázať na potrebu vytvárať rovnaké pracovné príležitosti pre všetky etniká v BaH a na potrebu vzájomnej spolupráce bosenskohercegovských etník. Po prečítaní projektovej dokumentácie sa však môže zdať, že projekt podporí v každej z troch obcí, v ktorej bude

implementovaný, iba jednu etnickú skupinu, ktorá je v danej obci prevládajúca (v obci Gradačac Bosniaci, v Lopare Srbi a v Orašje Chorváti). Ak tomu tak naozaj bude, môže nastať konflikt medzi vybraným etnikom danej obce a obyvateľstvom ostatných etník, ktoré v obci žijú, keďže tá jedna etnická skupina bude oproti ostatným zvýhodnená. Takisto je otázne, akým spôsobom projekt podporí vzájomnú spoluprácu medzi jednotlivými etnikami, ak budú v každej obci do projektu zapojení zdravotne postihnutí iba jednej etnickej príslušnosti. Väčší dopad na zlepšenie medzietnických vzťahov by projekt mohol dosiahnuť, ak by v každej obci vybral medzi príjemcov pomoci zdravotne postihnutých z každej etnickej skupiny žijúcej na území danej obce. Dochádzalo by tak k častejšej spolupráci medzi príjemcami pomoci z rôznych etnických skupín a aj povedomie o tomto projekte medzi ostatným obyvateľstvom obce by bolo väčšie. Konkrétne detaily ďalších aktivít projektu v oblasti budovania medzietnických vzťahov sú, podľa projektovej manažérky projektu, v štádiu riešenia napriek faktu, že realizačná fáza projektu začala už v novembri 2010.

7.5.6 Zhodnotenie plánovania a implementácie projektu s ohľadom na postkonfliktnú situáciu v projektovej oblasti

Projektová dokumentácia obsahuje dostatočnú analýzu povojnovej BaH vzhľadom na ekonomickú situáciu, mínovú problematiku, problém marginalizácie zdravotne postihnutých, ako aj analýzu problémových vzťahov medzi etnikami v BaH (viď 7.5.2). Projekt sa síce primárne venuje problému nedostatočných pracovných príležitostí pre ľudí so zdravotným postihnutím spôsobeným nášľapnými mínami, uvedomuje si však aj ďalší zásadný problém pretrvávajúci v bosenskohercegovskej spoločnosti, medzietnické napätie, a chce spôsobom realizácie prispieť k jeho zmierneniu. Jednotlivé aktivity, ktoré budú mať za cieľ zlepšiť vzťahy medzi etnikami, sú ešte len pripravované v spolupráci s miestnymi samosprávami a partnerskou organizáciou. Poskytnutá projektová dokumentácia neobsahuje žiadnu analýzu rizík, či už priamo spojených s vplyvom postkonfliktnej situácie na projekt alebo akýchkoľvek iných rizík. Takisto neidentifikuje možnosti negatívneho vplyvu projektu na medzietnické vzťahy a neplánuje žiadny monitoring dopadov projektu na vzťahy medzi etnikami alebo zmien v projektovom prostredí, čo môže významne ovplyvniť úspešnosť projektu pri dosahovaní cieľa zlepšovania medzietnických vzťahov.

8 Záver

Budovanie mieru v postkonfliktnom prostredí a najmä obnovovanie vzťahov v spoločnosti poznačenej konfliktom je oblasť, v ktorej nachádzajú neziskové organizácie široké uplatnenie. Je tomu tak aj v BaH, kde sú vzťahy medzi etnikami silne narušené občianskou vojnou, ako aj ďalšími historickými udalosťami. S cieľom zlepšiť medzietnické vzťahy tu pôsobí široké spektrum aktérov, od medzinárodných vládnych organizácií, cez rozvojové agentúry niektorých donorských krajín, až po medzinárodné a lokálne neziskové organizácie. Presný údaj týkajúci sa množstva organizácií pracujúcich v BaH na budovaní vzťahov medzi etnikami alebo počtu projektov a objemu poskytnutých financií sa však autorke získať nepodarilo, a to aj vzhľadom k faktu, že v mnohých projektoch tvorí tento aspekt druhotný, často neidentifikovaný cieľ.

U aktérov implementujúcich projekty v BaH identifikovala táto práca niekoľko odlišných prístupov k riešeniu problematických etnických vzťahov. Časté je zameranie projektov na etnicky rozdelené bosenskohercegovské školy, podpora multikultúrnej výučby a budovania pozitívnych medzietnických vzťahov už od detského veku. Organizácie sa venujú aj práci s mládežou, pre ktorú usporadúvajú rôzne umelecké festivaly alebo semináre, na ktorých môžu diskutovať o etnickej situácii v BaH a hľadať možné riešenia. Podobné diskusie sú organizované aj pre dospelých, hlavne v etnicky rozdelených komunitách. Ďalším z prístupov je uzmierenie bosenskohercegovskej spoločnosti prostredníctvom ekonomického rozvoja oblasti alebo poukázaním na možnosti využitia kultúrnej rozmanitosti BaH v prospech jej obyvateľstva, napríklad rozvojom cestovného ruchu. Okrem toho sa organizácie zameriavajú na odhaľovanie zločinov z obdobia občianskej vojny, propagáciu činnosti ICTY a zvyšovanie kapacít bosenskohercegovských inštitúcií riešiť citlivé etnické problémy. V neposlednom rade pracujú aj s predstaviteľmi všetkých hlavných náboženských spoločností, ktoré v BaH pôsobia, a snažia sa vybudovať pochopenie a toleranciu medzi obyvateľmi rôznych náboženských vyznaní.

Predkladaná bakalárska práca evaluovala tri projekty, ktoré boli alebo sú implementované rozdielnymi organizáciami, ponúkajú odlišné riešenia problému medzietnických vzťahov v BaH a vyznačujú sa rôznou úrovňou senzitivity voči postkonfliktnému prostrediu. Projekt „Srebrenica a Bratunac – Návrat prostredníctvom dialógu“ realizovalo NDC Sarajevo, lokálna nezisková organizácia, ktorá dôkladne

poznala danú situáciu a projektové prostredie, a zároveň bola zastrešovaná medzinárodnou sieťou podobne zameraných centier a materskou nórskou nevládnou organizáciou. Projekt bol implementovaný v pomerne malej oblasti a zameraný na konkrétne skupiny spoločnosti. Primárna pozornosť bola venovaná obnoveniu komunikácie medzi etnikami, či už na úrovni miestnych samospráv, na školách, alebo medzi mládežou. Po pilotných aktivitách vedených implementujúcou organizáciou, ktoré mali pôsobiť ako impulz pre spoločnosť, iniciovali členovia komunít vlastné aktivity a NDC Sarajevo slúžilo iba ako poradca. Projekt teda spočíval v odbúrání etnických bariér pomocou dialógu a vytvorení lokálnych štruktúr schopných pokračovať v budovaní spoločnosti bez nutnosti zásahov vonkajších aktérov. Daný cieľ sa organizácii splniť podarilo, keďže vďaka projektu vznikla miestna multietnická nezisková organizácia „Centrum dialógu Srebrenica/Bratunac“, ktorá by mala svojou činnosťou pokračovať v zblížovaní etnických skupín, a neformálna multietnická „Nansenová skupina rodičov z dedín Kravica a Konjević Polje“, ktorá sa má zamerať na podporu spolupráce medzi žiakmi rôznej etnickej príslušnosti a na reintegráciu etnicky rozdelených škôl. Projekt bol takisto vhodne prispôsobený na postkonfliktné prostredie a snažil sa vyvarovať sa chýb, ktoré by mohli prispieť k zhoršeniu vzťahov medzi etnikami.

Projekt „Zlepšenie kultúrneho porozumenia v Bosne a Hercegovine“ implementovaný organizáciami OSN, konkrétne UNDP, UNICEF a UNESCO, ktoré majú takisto s prácou v BaH dlhšie skúsenosti, bol navrhnutý veľmi ambiciózne s cieľom mať dopad na celú BaH. V centre záujmu celého projektu stojí kultúra, ktorá môže podľa realizátorov dopomôcť k uzmiereniu v spoločnosti napriek faktu, že v občianskej vojne pôsobila ako rozdeľujúci faktor. Projekt chce napríklad poukázať na možnosti využiť bohatú bosenskohercegovskú kultúru pre rozvoj BaH, zaviesť interkultúrnu výchovu v školách, reštaurovať kultúrno-historické pamiatky všetkých hlavných etník žijúcich v BaH, alebo odstrániť kultúrne stereotypy prezentované v médiách. Napriek veľkému množstvu naplánovaných aktivít a pomerne veľkému rozpočtu³ však počas prvej polovice implementačného obdobia mnoho cieľov tento projekt nedosiahol. Najpozitívnejšie boli hodnotené tie aktivity, ktoré od účastníkov rôznych etník vyžadovali vzájomnú spoluprácu a komunikáciu, ktorá pred tým nebola bežná. Naopak aktivity, o ktorých rozhodovali iba pracovníci realizačných agentúr bez ohľadu na záujem príjemcov pomoci, boli hodnotené

³ 8 000 000 USD na tri roky trvania projektu (UNDP Bosnia and Herzegovina, 2008).

negatívne. Projekt sa takisto vyznačuje istými nedostatkami v oblasti prispôsobenia sa na postkonfliktné prostredie. Malá pozornosť je venovaná napríklad identifikácii rizikového vplyvu projektového prostredia na implementáciu a monitoringu možného negatívneho dopadu projektu na vzťahy medzi etnikami v BaH.

Posledný z evaluovaných projektov, „Ovocie, nie míny“, je realizovaný slovenskou neziskovou organizáciou Národné centrum pre rovnosť príležitostí, ktorá s prácou v BaH nemá predchádzajúce skúsenosti. Spolupracuje však s miestnou organizáciou Posavina bez mina, ktorá naopak bosenskohercegovskú situáciu pozná veľmi dobre. Jedná sa o primárne rozvojový projekt, poskytnutie pracovných príležitostí ľuďom so zdravotným postihnutím spôsobeným nášľapnou minou, ktorý však neignoruje realitu vzťahov medzi etnikami v BaH a preto má z projektu benefitovať každá z hlavných bosenskohercegovských etnických skupín, čím projekt vyzdvihne potrebu pomáhať všetkým skupinám rovnako. Pozitívny dopad projektu však môže byť limitovaný, ak medzi príjemcov pomoci budú v jednotlivých obciach, v ktorých bude projekt implementovaný, vybraní zástupcovia len jedného etnika, ktoré v danej obci prevláda. Môže to dokonca vyvolať konflikt medzi týmto uprednostňovaným etnikom a ostatnými etnikami v danej obci. Realizátor momentálne plánuje rozvinúť také aktivity projektu, ktoré by vyžadovali spoluprácu a interakciu medzi príjemcami rôznej etnickej príslušnosti, čím by sa ešte zväčšil dopad projektu na medzietnické vzťahy v BaH. Národné centrum neidentifikovalo žiadne riziká pre projekt vyplývajúce z postkonfliktného prostredia, ani neplánuje monitorovať dopady projektu na vzťahy v spoločnosti, čo je však pre úspešnosť projektu, ktorý pracuje v takomto prostredí a s etnickými skupinami, medzi ktorými pretrváva napätie, nevyhnutné. V opačnom prípade totiž projekt môže nevedomky a neúmyselne prispieť k zhoršeniu vzťahov medzi jednotlivými etnikami.

Zhodnotiť úspešnosť popisovaných projektov pri znižovaní napätia medzi etnickými skupinami v BaH je mimoriadne náročné vzhľadom k historicky zažitým medzietnickým nevraživostiam a pomerne nedávnej občianskej vojne. Proces zbližovania takto znepriatelených etníc vyžaduje zmenu postojov a názorov ľudí, na čo je potrebný dlhší čas. Môžeme sa však pokúsiť nájsť určité spoločné znaky úspešne realizovaných aktivít, ktoré dosiahli požadovaných výstupov s potenciálom vplyvať pozitívne na zjednocovanie spoločnosti v BaH. Či už sa realizované projekty s priamym alebo nepriamym cieľom zlepšenia medzietnických vzťahov zameriavajú na medzietnický dialóg, reformu dodnes etnicky rozdelených škôl, vnímanie rozmanitej

bosenskohercegovskej kultúry, vzťahy medzi náboženskými predstaviteľmi, budovanie vzťahov medzi mládežou, alebo sa snažia dosiahnuť tento cieľ prostredníctvom ekonomického rozvoja, ako úspešný sa ukazuje participatívny prístup k plánovaniu a realizácii jednotlivých aktivít a budovanie komunikácie a spolupráce medzi predstaviteľmi rôznych etnických skupín pri riešení projektových aktivít. Pokiaľ organizácie pôsobiace v BaH poskytnú etnikám svojimi aktivitami motiváciu a impulz pre vybudovanie pozitívneho vzájomného vzťahu bez predsudkov a nedôvery, sú schopné konať spoločne v prospech komunity ako celku.

9 Zhrnutie – Summary

Bakalárska práca približuje činnosť (nielen) neziskových organizácií v oblasti znižovania medzietnického napätia v Bosne a Hercegovine. Samostatná kapitola je venovaná identifikácii možných oblastí pôsobnosti neziskového sektoru pri postkonfliktnom budovaní spoločnosti a špecifikám projektov implementovaných v (post)konfliktnom prostredí. V druhej časti sú podrobne analyzované historické príčiny problematických vzťahov medzi etnikami v Bosne a Hercegovine. V ďalších kapitolách sa práca venuje popisu aktérov činných v oblasti zlepšovania medzietnických vzťahov v Bosne a Hercegovine a evaluácii vybraných projektov s priamym alebo nepriamym cieľom znížiť napätie medzi hlavnými bosenskohercegovskými etnickými skupinami. Záver syntetizuje hlavné poznatky získané evaluáciou a identifikuje spoločného menovateľa úspešne realizovaných aktivít.

Kľúčové slová: postkonfliktná rekonštrukcia, *Peace and Conflict Assessment*, Bosna a Hercegovina, medzietnické napätie, evaluácia.

This bachelor thesis deals with activities of nongovernmental and other organisations working on mitigating interethnic tension in Bosnia and Herzegovina. A separate chapter is devoted to identification of possible action areas for nongovernmental sector in reconstructing post-conflict society and to specifics of projects implemented in (post-)conflict environment. In the second part of this thesis, historical roots of problematic relations between the ethnics in Bosnia and Herzegovina are analysed in detail. In the following chapters, the thesis describes several stakeholders active in improving interethnic relations in Bosnia and Herzegovina and evaluates selected projects with the direct or indirect aim of mitigating tension between the main Bosnian-Herzegovinian ethnic groups. The conclusion synthesises main findings of the evaluation and identifies a common factor of successful activities.

Key words: post-conflict reconstruction, *Peace and Conflict Assessment*, Bosnia and Herzegovina, interethnic tension, evaluation.

10 Zoznam použitej literatúry

- AALL, Pamela. NGOs, Conflict Management and Peacekeeping. *International Peacekeeping*. Spring2000, Vol. 7, Issue 1, s. 121, 21 s.
- ANDERSON, Mary B. *Do no Harm: How Aid can Support Peace - or War*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1999. 161 s.
- BELL-FIALKOFF, Andrew. *Etnické čistky*. Praha: Práh, 2003.
- BURG, Steven L.; SHOUP, Paul S. *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York: M. E. Sharpe, 1999.
- Caritas Schweiz. *Country programme Bosnia and Herzegovina 2008-2011* [online]. Luzern. 2008 [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <http://web.caritas.ch/media_features/fce/Short_country_pgm_BiH.pdf>.
- Catholic Relief Services. *Bosnia-Herzegovina – Catholic Relief Services* [online]. 2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://crs.org/bosnia-herzegovina/>>.
- Donor Coordination Forum in Bosnia and Herzegovina. *Donors Funding* [online]. 2007 [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <http://db.donormapping.ba/ProjectOverview.aspx?Id=894&OtherParams=0_0_10_0_0_0&DonorID=%&SectorID=%&SubSectorID=10&YearID=%&TypeID=%>.
- Face to Face Interreligious Service. *Face to Face Interreligious Service - About Us* [online]. 2006 a. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://pontanima.ba/aboutus.html>>.
- Face to Face Interreligious Service. *Face to Face Interreligious Service - Activities* [online]. 2006 b. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://pontanima.ba/activities.html>>.
- Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. *Federal Ministry for Economic Cooperation and Development – Cooperation* [online]. 2010 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <http://www.bmz.de/en/what_we_do/countries_regions/europa_udssr/bosnien_herzegovina/cooperation.html#t6>.
- Forum Građana Tuzle. *Forum Gradjana Tuzle - Forum of Tuzla Citizens* [online]. cca2010 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.forumtz.com/eng/licnakarta.htm>>.
- Forum Građana Tuzle. *Narrative Report of the Forum of Tuzla Citizens for Period January 31 - December 31, 2006* [online]. Tuzla, 2006 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.forumtz.com/eng/arhiva.htm>>.
- Forum Građana Tuzle. *Narrative Report of the Forum of Tuzla Citizens for Period January 31 - December 31, 2007* [online]. Tuzla, 2007 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.forumtz.com/eng/izvjestaji.htm>>.
- GALTUNG, Johan. *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: PRIO, Sage Publications, 1996. 280 s.
- GLENNY, Misha. *The Rebirth of History: Eastern Europe in the Age of Democracy*. London: Penguin Books, 1990.

GOMBÁR, Eduard. Historické pozadí etnických konfliktů v Bosně. In GABAL, Ivan, et al. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.

GTZ. *Private Sector Development in (Post-) Conflict Situations: Guidebook*. Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, 2008. 121 s.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země*. Brno: Doplněk, 1996.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005.

CHAPMAN, Nick, et al. *Regional Programme Evaluation: Western Balkans* [online]. London: DFID, October 2008 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.dfid.gov.uk/Documents/publications1/evaluation/ev693.pdf>>.

CHIGAS, Diana. Capacities and Limits of NGOs as Conflict Managers. In CROCKER, Chester A., et al. *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 2007. s. 553-581.

JELAVICH, Barbara. *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*. New York: Cambridge University Press, 1983 a.

JELAVICH, Barbara. *History of the Balkans: Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 1983 b.

LEDERACH, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 1997.

MORRA IMAS, Linda G.; RIST, Ray C. *The Road to Results: Designing and Conducting Effective Development Evaluations*. Washington DC: The World Bank, 2009. 582 s. ISBN 978-0-8213-7891-5.

Most Mira. *About* [online]. cca 2011 a. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.mostmiraproject.org/about/>>.

Most Mira. *Why we exist* [online]. cca 2011 b. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.mostmiraproject.org/about/why-we-exist/>>.

Most Mira. *Youth Festival* [online]. cca 2011 c. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.mostmiraproject.org/what-it-is/>>.

Nansen Dialogue Center Sarajevo. *About NDC Sarajevo* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Dostupné z WWW: <http://www.nansen-dialogue.net/ndcsarajevo/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=16&Itemid=478&lang=en>.

Nansen Dialogue Center Sarajevo. *Final report on the use of project funds*. Sarajevo. 2009.

Nansen Dialogue Center Sarajevo. *Grant Application in Respect of Project Cooperation in Western Balkan Countries*. Sarajevo. 2008.

Nansen Dialogue Centre Sarajevo, Saferworld. *The missing peace: The need for a long term strategy in Bosnia and Herzegovina* [online]. Sarajevo, August 2010 [cit. 2011-04-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.nansen-dialogue.net/images/centers/missingp.pdf>>.

Nansen Dialogue Network. *Welcome to Nansen Dialogue Network* [online]. 2011 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.nansen-dialogue.net/>>.

Národné centrum pre rovnosť príležitostí. *Národné centrum pre rovnosť príležitostí - O nás* [online]. cca 2010 [cit. 2011-04-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.rovnopravnost.sk/onas.html>>.

Národné centrum pre rovnosť príležitostí. *Žiadosť o poskytnutie dotácie: Rovnaké pracovné príležitosti a živobytie pre Bosniakov, Srbov i Chorvátov postihnutých po výbuchu nášľapných mín – „OVOCIE, nie MÍNY“*. Bratislava, 2010.

NGO Posavina Bez Mina. *O nama* [online]. 2010 [cit. 2011-04-30]. Dostupné z WWW: <<http://posavinabezmina.community.officelive.com/default.aspx>>.

Norwegian Agency for Development Cooperation. *Annual Report on Norwegian Bilateral Development Cooperation 2008*. Oslo: Norad, 2008.

Norwegian Agency for Development Cooperation. *Annual Report on Norwegian Bilateral Development Cooperation 2009*. Oslo: Norad, 2009.

Norwegian Agency for Development Cooperation. *Bosnia-Herzegovina* [online]. 2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.norad.no/en/Countries/Europe/Bosnia-Herzegovina>>.

Office of the High Representative. *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina* [online]. Paris, 1995 [cit. 2011-04-19]. Constitution of Bosnia and Herzegovina. Dostupné z WWW: <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372>.

OSCE - Mission to Bosnia and Herzegovina. *OSCE BiH - Accountability For War Crimes* [online]. 2011 c. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=70&lang=EN>>.

OSCE - Mission to Bosnia and Herzegovina. *OSCE BiH - Building Bridges* [online]. 2011 b. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=30>>.

OSCE - Mission to Bosnia and Herzegovina. *OSCE BiH - What we do* [online]. 2011 a. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=1&lang=EN>>.

OTERO, Eva. *Mid-term evaluation of "Improving cultural understanding in BiH"* [online]. Sarajevo, 2010 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Bosnia%20-%20Culture%20-%20Mid-term%20Evaluation%20Report%20-%20Final%20-%20Website%20version.pdf>>.

PELIKÁN, Jan; TEJCHMAN, Miroslav. *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*. Praha: Karolinum, 1996.

PRENDERGAST, John; PLUMB, Emily. Building Local Capacity: From Implementation to Peacebuilding. In STEDMAN, Stephen John, et al. *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 2002. s. 327-349.

SHEAHEN, Laura. *Peacebuilding: Healing the Wounds of War. Catholic Relief Services* [online]. 2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupný z WWW: <<http://crs.org/egypt/peace-tour/>>.

ŠESTÁK, Miroslav, et al. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

UN Secretary General. *Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*. 1992. [cit. 2011-03-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>>.

UNDP Bosnia and Herzegovina. *Culture for Development: Improving Cultural Understanding In Bosnia and Herzegovina* [online]. 2011 b. [cit. 2011-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.undp.ba/index.aspx?PID=21&RID=83>>.

UNDP Bosnia and Herzegovina. *Revised Standard Joint Programme Document: Improving Cultural Understanding in Bosnia and Herzegovina* [online]. Sarajevo, 2008 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.undp.ba/upload/projects/MDGF%20Culture%20Project%20Document%20ENG.pdf>>

UNDP Bosnia and Herzegovina. *UNDP in Bosnia and Herzegovina* [online]. 2011 a. [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.undp.ba/index.aspx?PID=37&RID=2>>.

UNDP Bosnia and Herzegovina. *Upper Drina Regional Development Programme: Final Evaluation*. UNDP, 2009.

UNESCO. *Bosnia and Herzegovina - UNESCO World Heritage Centre* [online]. 2011 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://whc.unesco.org/en/statesparties/ba>>.

UNICEF. *UNICEF Bosnia and Herzegovina - Overview - UNICEF in Bosnia and Herzegovina: History Past and Present* [online]. cca 2010 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <http://www.unicef.org/bih/overview_16393.html>.

United Kingdom Foreign & Commonwealth Office. *Annual Report on Human Rights 2009 Rights* [online]. London: Foreign & Commonwealth Office, 2010 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://centralcontent.fco.gov.uk/resources/en/pdf/human-rights-reports/human-rights-report-2009>>.

United Kingdom Foreign & Commonwealth Office. *Human Rights and Democracy: The 2010 Foreign & Commonwealth Office Report* [online]. London: Foreign & Commonwealth Office, 2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/htcdn/Human-Rights-and-Democracy-The-2010-Foreign-Commonwealth-Report.pdf>>.

USAID. *Choosing Peace Together Project* [online]. 2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.usaid.gov/ba/fact%20sheets/demo/24%20crs%20dec%202010.pdf>>.

W.K. Kellogg Foundation. *Evaluation Handbook* [online]. Battle Creek, MI: W.K. Kellogg Foundation, 2004 [cit. 2011-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.wkkf.org/knowledge-center/resources/2010/W-K-Kellogg-Foundation-Evaluation-Handbook.aspx>>.

WAISOVÁ, Šárka. *Poválečná obnova a budování míru: Role a strategie mezinárodních nevládních organizací*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. 182 s.